

К 373/Б 93 Р

120000868373

Райна Бъргарева

**Физическото
възпитание в България
през Възраждането
XVIII – XIX век**

НАЦИОНАЛНА СПОРТНА АКАДЕМИЯ

Катедра "История и управление на спорта"

Райна Бърдарева

**Физическото
възпитание в България
през Възраждането
XVIII – XIX век**

Учебно помагало за студентите от НСА

Регионална библиотека
"Любен Каравелов"

1200000868373

София, 1991

447786

R ~~1996~~
100

U $\frac{373}{593P}$

Глава първа

УВОД В ИСТОРИЯТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Същност и съдържание на Възраждането

КРАЯТ НА XVI в. е и КРАЙ НА АПОГЕЯ НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ. ЗАПОЧНАЛОТО ПОЛИТИЧЕСКО И СТОПАНСКО РАЗЛОЖЕНИЕ ПОДГОТВЯ, ОТ ЕДНА СТРАНА, НЕЙНАТА ГИБЕЛ, А, ОТ ДРУГА, ВЪЗРАЖДАНЕТО НА БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ [7,63]. ИЗОСТАНАЛА ИКОНОМИЧЕСКИ И ВЪВ ВОЕННО ОТНОШЕНИЕ, ЗАТВОРЕНА ЗА РЕНЕСАНСОВИТЕ ИДЕИ И НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИТЕ ОТКРИТИЯ, ТУРЦИЯ ПРОДЪЛЖАВА ДА ЗАЛАГА НА ВОЙНАТА КАТО НА ГЛАВНО СРЕДСТВО ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА СОЦИАЛНИТЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ.

НЕУСПЕШНИТЕ ВОЙНИ С АНГЛИЯ, ФРАНЦИЯ, АВСТРИЯ, ГЕРМАНИЯ, РУСИЯ, С КИПЪР, ЕГИПЕТ, СИРИЯ, ЛИВАН НАМАЛЯВАТ ВОЕННАТА ѝ МОЩ. С УПАДЪКА НА ЦЕНТРАЛНАТА ВЛАСТ КРИЗАТА СЕ ЗАДЪЛБОЧАВА. ПРОВЕДЕНИТЕ ОТ ПРАВИТЕЛСТВОТО РЕФОРМИ НЕ ПРЕУСТРОЙВАТ ИМПЕРИЯТА В БУРЖОАЗЕН ДУХ, НО ПРОПРАВЯТ ПЪТ ЗА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ВЛИЯНИЯ. СЛЕД ЗАПАДНА ЕВРОПА, ЦЕНТЪР НА БУРЖОАЗНИ РЕВОЛЮЦИИ И ГРАЖДАНСКИ ВОЙНИ, СЕ РЕВОЛЮЦИОНИЗИРАТ И БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ. НАЙ-РАНО ПРОЦЕСЪТ СЕ ИЗРАЗЯВА В ГРЪЦКОТО ОБЩЕСТВО, НЕГОВА Е АМБИЦИЯТА ПРОСВЕЩЕНИЕТО В ДУНАВСКИТЕ КНЯЖЕСТВА ДА ПРОНИКНЕ НА РОДНИЯ МУ ЕЗИК.

ВОЕННИТЕ НЕУСПЕХИ, ДЕМОГРАФСКИЯТ ОБРАТ (ОТ ПОСТОЯННИТЕ ВОЙНИ ГОЛЯМ ПРОЦЕНТ ОТ МЪЖКОТО ТУРСКО НАСЕЛЕНИЕ ПОДЛЕЖАЩО НА ВОЕННА ПОВИННОСТ Е УНИЩОЖЕНО, А УВЕЛИЧЕНОТО ВЪЗПРОИЗВОДСТВО НА БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ МУ ОСИГУРЯВА ЕСТЕСТВЕНА ПРЕДНИНА), ТЪРГОВСКОТО НАДМОЩИЕ НА РАЗВИТИЕ В МАНИФАКТУРНО ОТНОШЕНИЕ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИ ДЪРЖАВИ НА БАЛКАНСКИЯ ПАЗАР, СТОПАНСКИТЕ И СОЦИАЛНИ ПРОМЕНИ (ПОЯВЯВАТ СЕ НОВИТЕ КЛАСИ, СЪСЛОВИЯ И ПРОСЛОЙКИ, РАЖДАТ СЕ СИЛНИ ЛИЧНОСТИ, ГРАДОВЕТЕ И ЕСНАФСКИТЕ ЦЕХОВЕ СЕ ПОБЪЛГАРЯВАТ, НАЧЕЛО НА СТОПАНСКОТО И КУЛТУРНО РАЗВИТИЕ ЗАСТАВА ЕДРАТА БУРЖОАЗИЯ) СА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ, ПРЕДИЗВИКАЛИ ВЪЗРОЖДЕНИЯ ПРОЦЕС [5,155-156;22,83-98].

ОСЪЩЕСТВЕН ТРИ ВЕКА СЛЕД РЕНЕСАНСА В ИТАЛИЯ ТОЙ НЕ СЛЕДВА ОБЩОИСТОРИЧЕСКАТА СТАДИАЛНОСТ (РЕНЕСАНС, КЛАСИЦИЗЪМ, ПРОСВЕЩЕНИЕ, БУРЖАЗНИ РЕВОЛЮЦИИ), НО Е ОРГАНИЧНА ЧАСТ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ ПРЕХОД КЪМ НОВОТО ВРЕМЕ. ПО СВОЯТА СЪЩНОСТ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ Е КОМПЕНСАЦИОННА ЕПОХА, В КОЯТО УСПОРЕДНО И СИНХРОННО СЕ РЕАЛИЗИРАТ ПЕТ ОСНОВНИ ЛИНИИ НА ПРОМЯНА:

1. ТРАНСФОРМАЦИЯ НА МАТЕРИАЛНИТЕ И ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ (ОРИЕНТАЛСКИ КАПИТАЛИЗЪМ, ПРИ КОЙТО ПРЕОБЛАДАВАТ ДРЕБНОСТОКОВИТЕ СТОПАНСКИ ФОРМИ).

2. СОЦИАЛНО ПРЕУСТРОЙСТВО (ФОРМИРА СЕ СТРУКТУРАТА НА БУРЖОАЗНОТО ОБЩЕСТВО).

3. ДУХОВНА ОБНОВА (ЧРЕЗ УСВОЯВАНЕ И АДАПТИРАНЕ НА МАТЕРИАЛНИТЕ ЦЕННОСТИ И ДУХОВНИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ СЕ СЪЗДАВА БЪЛГАРСКА КУЛТУРА).

4. ПОЛИТИЧЕСКО ПРЕУСТРОЙСТВО (ЧАСТИЧНО НАЦИОНАЛНО ОСВОБОЖДЕНИЕ).

5. НАЦИОНАЛНО ОБРАЗУВАЩ ПРОЦЕС (КОНСОЛИДИРА СЕ БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ).

ТЕ, СПОРЕД ПРОФ. НИКОЛАЙ ГЕНЧЕВ [6, 175], ОФОРМЯТ ОБЕМА, ПОСОКИТЕ И СЪДЪРЖАНИЕТО НА ЕПОХАТА. В ТОЗИ СМИСЪЛ ПРЕХОДЪТ КЪМ БУРЖОАЗНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ Е ДЪЛБОКО ПРОГРЕСИВЕН. В ОТСЪСТВИЕТО НА ДЪРЖАВНА И ЦЪРКОВНА ИНСТИТУЦИИ, НА АРИСТОКРАЦИЯ, ИНТЕЛИГЕНЦИЯ И СИЛНА БУРЖОАЗИЯ, ТЕМПЪТ НА ПРОМЕНЕТЕ Е БАВЕН, НО ТРАЕН.

РАЗЛОЖЕНИЕТО НА ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ, ОСВЕН ЧЕ УЛЕСНЯВА ИКОНОМИЧЕСКОТО ПРОНИКВАНЕ НА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИТЕ ДЪРЖАВИ, НО И ПРОБУЖДА ЧУВСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ ЗА ЕТНИЧЕСКА ПРИНАДЛЕЖНОСТ, ЗАСИЛВА НАРОДНОСТНОТО ИМ САМОСЪЗНАНИЕ.

ПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ РЕФОРМИ, КАКАР ЧАСТИЧНО РЕАЛИЗИРАНИ, РАЗШИРЯВАТ ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ДУХОВНО РАЗВИТИЕ. ОГРАНИЧЕНИЯТА В ПЛАВАНЕТО ПО ДУНАВА, ЗАДЪРЖАЛИ БЪЛГАРИНА В ПРЕДЕЛИТЕ НА ИМПЕРИЯТА, СА ОТМЕНЕНИ. ТРАДИЦИОННОТО МИСЛЕНЕ, ЧЕ СИНЪТ ОНАСЛЕДЯВА И ЗАНАЯТА И СТЕПЕНТА НА БАЩИНОВОТО УЧЕНИЕ, ОТСЪПВА НА ОСЪЗНАТАТА ПОЛЗА ОТ ВЪНШНА ТЪРГОВИЯ И ОБРАЗОВАНИЕ. ПОД РЪКОВОДСТВОТО НА БУРЖОАЗИЯТА И С НЕЙНИ СРЕДСТВА ОСНОВИТЕ НА ПРОСВЕТНОТО ДВИЖЕНИЕ СЕ РАЗШИРЯВАТ. ПОД ВЪНШНО ВЛИЯНИЕ И НА ПО-НАПРЕДНАЛИТЕ РЕГИОНИ В ИМПЕРИЯТА НАРОДНАТА КУЛТУРА СЕ ОБУРЖОАЗЯВА. ПОЯВЯВАТ СЕ КНИГИ И ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ НА НОВОБЪЛГАРСКИ ЕЗИК, СВЕТСКО УЧИЛИЩЕ, ВЗАИМОУЧИТЕЛНАТА МЕТОДА. МЕМОАРНАТА ПРОЗА, ЦЪРКОВНАТА ЖИВОПИС, НАРОДНО-БИТОВАТА КУЛТУРА РАЗЦЪФТЯВАТ. ВЪЗБУДЕН Е ИНТЕРЕСЪТ И КЪМ ВЪПРОСИТЕ ЗА ОПАЗВАНЕ НА ЗДРАВЕТО, НА ИГРИТЕ НА ДЕЦАТА, ГИМНАСТИКАТА.

Хронологически граници на епохата

РАДИКАЛНИ, ИСТОРИЧЕСКИТЕ ПРОМЕНИ ПРИОБЩАВАТ БЪЛГАРИТЕ КЪМ БУРЖОАЗНИЯ СВЯТ. НАЧАЛОТО ИМ Е НАЧАЛО И НА НОВАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ. В ХРОНОЛОГИЧЕСКИТЕ ГРАНИЦИ НА ЕПОХАТА СЪВРЕМЕННИТЕ ИЗСЛЕДОВАТЕЛИ ВКЛЮЧВАТ ЦЕЛИЯТ XVIII И XIX в., ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ ТУРСКА ВЛАСТ ПРЕЗ 1878 г. [7, 8].

ПЪРВИЯТ ПЕРИОД, ОБОЗНАЧЕН КАТО РАННО ВЪЗРАЖДАНЕ ОБХВАЩА XVIII И НАЧАЛНИТЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА XIX в. ТОГАВА ВСИЧКИ ЯВЛЕНИЯ, ПРОЦЕСИ И СЪБИТИЯ ВОДАТ ДО САМОУТВЪРЖДАВАНЕ НА БЪЛГАРИТЕ В КНИЖОВНО, ЕЗИКОВО И НАРОДНОСТНО ОТНОШЕНИЕ, ДО ЗАРАЖДАНЕ НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕН ЕЗИК И ЛИ-

ТЕРАТУРА, ДО НАЦИОНАЛНО ОРГАНИЗИРАНЕ ЧРЕЗ СРЕДСТВАТА, МАТЕРИАЛА И СИЛАТА НА СЕЛОТО, НО НАЛОЖЕНО ЧРЕЗ ГРАДА.

ВТОРИЯТ ПЕРИОД ОБХВАЩА 20-50-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В. ТОГАВА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ПРОЦЕСИ СЕ ЗАДЪЛБОЧАВАТ И В НЯКОИ ОТНОШЕНИЯ ДОСТИГАТ СТЕПЕН НА ПЪЛНА ЗРЕЛОСТ. СЛЕД УТВЪРЖДАВАНЕТО НА БУРЖОАЗИЯТА И СОЦИАЛНАТА СТРУКТУРА, В РАЗГАРА СИ СА ДВИЖЕНИЯТА ЗА НАЦИОНАЛНА ПРОСВЕТА И ЗА ЦЪРКОВНА НЕЗАВИСИМОСТ.

ТРЕТИЯТ ПЕРИОД ЗАПОЧВА СЛЕД КРИМСКАТА ВОЙНА (1853-56 Г.) И ЗАВЪРШВА С ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ ОСМАНСКО РОБСТВО ПРЕЗ 1878 Г. ТОВА Е И ФИНАЛЪТ НА ПРЕХОДА, ИЗВЕЛ БЪЛГАРИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА СЦЕНА.

ПОРАДИ СПЕЦИФИКАТА СИ ДЕЙНОСТИТЕ ОТ ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ ПРИДОБИВАТ РЕАЛНИ СТОЙНОСТИ ПРЕЗ ВТОРИЯ ПЕРИОД НА ЕПОХАТА И СЕ ДОРАЗВИВАТ ПРЕЗ ТРЕТИЯ. В ТЕЗИ ГРАНИЦИ, СЪС СЪОТВЕТСТВАЩО НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ НУЖДИ СЪДЪРЖАНИЕ, СЕ ПОЯВЯВА И УТВЪРЖДАВА ПУБЛИЦИСТИЧНАТА ДЕЙНОСТ ПО ПРОБЛЕМА. ЗА НАЧАЛНА ГОДИНА ВЪЗПРИЕМАМЕ 1824, КОГАТО Д-Р ПЕТЪР БЕРОН ИЗДАВА ИЗВЕСТНИЯ "РИБЕН БУКВАР" И ПОДХВАЩА ИДЕЯТА ЗА НЕОБХОДИМОСТ ОТ ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ.

ПРАКТИКАТА, КАТО ОТРАЖЕНИЕ НА ТЕОРИЯТА И ЗАКОНОДАТЕЛНИТЕ РЕФОРМИ В ОБРАЗОВАТЕЛНОТО ДЕЛО НА ИМПЕРИЯТА ИМА ЗА НАЧАЛО ДРУГО ПО-КЪСНО СЪБИТИЕ. ЗА ТАКОВА СЛУЖИ ВЪВЕЖДАНЕТО НА ГИМНАСТИКАТА КАТО УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ В ПЪРВОТО ПЪЛНО КЛАСНО УЧИЛИЩЕ В КОПРИВЩИЦА. ИНИЦИАТОР Е НАЙДЕН ГЕРОВ, А ГОДИНАТА - 1846.

ВСИЧКИ ПРОЯВИ ДО ПОСОЧЕНИТЕ НАЧАЛНИ ГОДИНИ СЪСТАВЯТ ПРЕДИСТОРИЯТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ КАТО ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА.

Извори за възрожденската история на физическото възпитание

ДОКУМЕНТАЛНОТО НАСЛЕДСТВО ОТ И ЗА ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО ИСТОРИЦИТЕ ГРУПИРАТ ПО НЯКОЛКО ПРИЗНАКА - ПО МЕСТОСЪХРАНЕНИЕ (ДОМАШНИ И ЧУЖДИ); ПО СТЕПЕН НА ВАЖНОСТ (ОСНОВНИ И ВТОРОСТЕПЕННИ); ПО ДЕЛЪТ ОТ ИСТОРИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ, КЪМ КОЙТО СЕ ОТНАСЯТ (СТОПАНСКА, КУЛТУРНА, ПОЛИТИКО-ИСТОРИЧЕСКА, СОЦИАЛНА ИСТОРИЯ И ДР.); ПО ВРЕМЕИЗДАВАНЕТО И М (В САМАТА ЕПОХА ИЛИ СЛЕД НЕЯ) [7,38].

ОТ ДОМАШНИТЕ ИЗВОРИ, НА КОИТО ИЗСЛЕДВАНЕТО СЕ ПОЗОВАВА ИЗЦЯЛО, НАЙ-МЕРОДАВНИ СА АРХИВНИТЕ, СЪХРАНЕНИ ОТ ОРГАНИЗАЦИИ И УЧРЕЖДЕНИЯ И ПРЕДОСТАВЕНИ ЗА ВСЕОБЩО ПОЛЗВАНЕ ОТ БЪЛГАРСКИЯ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ НА НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА "КИРИЛ И МЕТОДИЙ" (БИА НА НБКМ), ЦЕНТРАЛНИЯ ДЪРЖАВЕН ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ (ЦДИА), СОФИЙСКИЯ ГРАДСКИ И ОКРЪЖЕН ДЪРЖАВЕН АРХИВ (СГОДА). ОТ ИЗКЛЮЧИТЕЛНО ЗНАЧЕНИЕ СА ЛИЧНИТЕ АРХИВИ НА ИЛИЯ

Блъсков, Найдено Геров, Нешо Бончев, Тодор Шишков, Иван Момчилов, Александър Екзарх, Недьо Жеков, Марин Дринов, Иван Славейков, Гаврил Кръстевич, Петър Берковски, Бачо Киро Петров, Сава Филаретов и др.

При все това оскъдни, те се разширяват от втория по значимост извор - книжнината и литературата от 20-70-те г. на XIX век.

От 1806 г., когато е публикуван "Неделникът" на Софроний, една от първите печатни книги на новобългарски език, до 1878 г. излизат около 1600 заглавия, 573 от които са преводни и 1027 са оригинални, т.е. написани или адаптирани от български автори [6,221].

Процесът на книгоиздаване е най-бурен през последните две десетилетия на епохата. Приведените от проф. Н. Генчев статистически данни разкриват съдържанието и характера на възрожденските домашни издания. Най-голям е дялът на училищните - 432, следват религиозните - 300, художествените - 274 и други - 230 [6,222].

В около 50 от книгите със светско съдържание място намират и проблемите на физическото възпитание. Дело на инициативни монаси, учители, революционери и просветители те дават знания от хигиенно естество, предлагат норми за опазване на здравето и поддържането на физическата дееспособност на човека, нагаждат правила, доказват нуждата от институции.

Класифицирани като учебни, просвещенско-педагогически, публицистични, научни (социологически, философски, исторически студии), хигиенни, пътеписи, те отразяват идейните и духовни начала на епохата, динамиката на културния живот, осъзнаването на практическите нужди.

Интересът към епохата не стихва и днес. Огромна, в количествено отношение, излязлата литература се вмести в три периода: първи - от Освобождението до 1918 г.; втори - между двете войни (1918-1944 г.); трети - от 1944 г. до сега. В подхода към темата акцентът е върху литературата, групирана като: обща (мемоарна, краеведска, по история на учебното дело и културното общуване и влияния) и специална.

През първия период от печат излизат автобиографиите на Сава Доброплодни, Рашко Блъсков и Анастасия Тошева, спомените на Илия Блъсков, биографиите на Константин Фотинов, Григор Пърличев, Неофит Рилски, Иван Момчилов. Чрез тях в обръщение е въведен нов емпиричен материал, необходим за хронологията по проблема и за разграничаване на основните му характеристики.

Конкретно-фактологичните проучвания за България и за миналото и настоящето на градовете и Скопие, Габрово, Елена, Стара Загора, Ямбол, Самоков очертават руслото на културния живот, изявяват приноса им в про-

мените на духовния климат и културните потреби. Споменава се за гимнастиката като учебен предмет, без да се разкрива нейното съдържание и за ролята на епархиалните учителски събори.

Изданията, в по-голямата си част юбилейни сборници, шрихират мястото на друга дейност от физическото възпитание - ТАЛИМЪТ^х. Авторите подчертават, че взаимодействието му с гимнастиката не е случайно, а е резултат от взаимопроникването им съобразно тяхното общо предназначение.

Особена стойност има публикацията на Стоян Орловски [21], открил даскал Тони от Русе, като инициатор на ежедневни разходки с учениците. По източник, който не сочи, той доказва, че в този град гимнастиката е учебен предмет още в новообразуваното в началото на века основно училище.

В известна степен фактите, неправилно тълкувани и пренебрегвани от съвременните изследователи, пораждат противоречия. Все още са неуточнени въпросите преподавал ли е даскал Тони гимнастика и какво е нейното съдържание?

През този период развитието на обследваната литература показва интересни тенденции:

1. Литературният процес следва традициите, положени през Възраждането, но синтезът между новите културни идеи и опитът от миналото се извършва на качествено нова основа. Духовните усилия са насочени към творчество, чиято цел е да съхрани в историята възрожденският националистически патос (мемоари, юбилейни сборници, краеведски проучвания).

2. Промените в духовните търсения не засягат сферата на физическото възпитание. Книжовни творби или проучвания с трайна историческа стойност няма. Съществуват податки, които засягат отчасти важни исторически и теоритични проблеми. Проявява се и стремеж да се обозначи мястото на физическото възпитание в сложната динамика на културния процес.

3. Тагава обществено отношение към физическото възпитание и спорта има, но усилията за създаване на организационна база задържат за по-късно научния интерес към епохата.

В периода между двете войни литературата е в рамките на излизалите видове (мемоари, краеведско-исторически изследвания и проучвания по проблеми на учебното дело). В тематично отношение по-разнообразна, тя може да се насочи, като такава с податки за гимнастика, за талим, за екскурзии, за народно-битовата култура.

^х тип талим - военно-строево обучение

Съществен е делът на спомените от и за възрожденски дейци и на сборниците за тях. Богато нюансирани, те са подчинени на общ признак – да се направи обществено достояние приносът им. Пиешите, сред които Н. Начов, Михаил Арнаудов, Иван Орманджиев, Лука Доросиев фактически им правят обществена преценка и проникват още по-дълбоко в смисъла на епохата.

Изследването на Иван Пастухов [23] за Александър Екзарх извежда от забравата неговите модерни педагогически идеи и утопични проекти за обществено преустройство на физическото възпитание. Оскъдните сведения за предмета само подсещат за обема и характера на учебния процес, за самостоятелното творчество на учителите, в което се изразява и конкретния им културен принос.

Следва и серия проучвания за учебните центрове през Възраждането. Акцентирано е върху патриотичното чувство и гражданската доблест, повнимателни и по-точни са сведенията за гимнастиката, за учителите, които я преподават. Въпреки големия брой на общите издания, постигнатите резултати са частични, с ограничена фактологична информация, без сериозна научна концепция.

Но затова пък появата на специална литература най-сетне дава тезис и поставя научни акценти. Под заглавието "История на телесното възпитание" [11] Александър Дякович изнася цикъл от лекции, отпечатани през 1935 г. в сборник. Негови слушатели са курсистите от III държавен курс по телесно и нравствено възпитание. По същество трудът е модел на една нова литература, която ще се доразвие в следващия период.

Публикации в спортните периодични издания разширяват теоритичния принос на Дякович за епохата [10]. С единични съобщения се включват и други автори, а в две издания се третира и предисторията на българския туризъм [35].

Налагат се две обобщения:

1. По форма, съдържание и предназначение литературният процес обслужва желанието на българското общество да се самопознае и впише в историята си актуалните за времето настроения и търсения.

Част от продукцията е дело на изявени изследователи. Широките им познания позволяват въпреки ограничения емпиричен материал правилно и точно да се маркират културните параметри.

2. Все още присъствието на специалната книжнина е неубедително и впитането ѝ в общокултурния процес изостава. Важно е обаче, че тя има своите консуматори и определен социален адрес – бъдещите учители и Министерството на народното просвещение (МНП).

И след Втората световна война, като се позовават на традицията, в нови проучвания мнозина автори разширяват хронологическите граници

и уголемяват мащабите на присъствието на духовните центрове през Възраждането. Подчертан е приносът на местните традиции, на регламентиранияте обреди, на обществените норми и отношения за изграждане основите на обща народна култура.

В тази връзка са и изследванията на видни историци, етнографи и културоведи за възрожденски дейци и за учебното дело. С подобна насоченост и смисъл са публикацииите на проф. Васил Цонков, проф. Наталия Петрова, доц. Никола Милев [17]. Чрез изследванията си те възпроизвеждат физическото възпитание през епохата, неговите форми и аспекти. Уточняват социалните му функции, търсят корените на традициите и тяхното място в общокултурния порцес на възрожденска България. Въпреки стремежа тематиката да се обхване в широчина и дълбочина, празноти все още има.

Мнения неподкрепени с документи или източници, изразяват общественици, културни и спортни дейатели, третирали по някакъв повод проблеми от темата [20]. Публикуват се и прочувания за осъществени през Възраждането пътувания [19].

Ярко се открояват две тенденции:

1. Публикуваният книжовен поток е огромен по количество и като такъв представя интереса към епохата. По-качествен, той реагира на историческата потреба проучванията да се запълват дори с любопитни данни от общественото и индивидуално битие, социалните отношения, преживявания, нрави, обичаи.

2. Освен общите печатни издания излизат и доста на брой статии, студии, книги, монографии. В тях обстоятелствено се уточняват неясни факти, въвеждат се нови, отчитат се чуждите влияния. Като цяло те полагат истинското начало на историографията по проблема.

Документи на епохата, а не извор за конкретни проучвания са известията от вестници и списания. Чрез тях се възстановява връзката на българите с външния свят, дават се сведения за политико-стопанския и културен живот, популяризират се новите естетически настроения и се препоръчват рационални норми на живот и грижи за тялото.

До 1852 г. се печатат 5 периодични издания. В края на епохата те са 100, 66 от които вестници и 34 списания.

Информация по проучвания проблем носят публикуваните от 50-те години нататък издания. В повече от 160 статии се третират и въпроси от физическото възпитание.

Най-голямо разнообразие от четива предлагат: "Цареградский вестник", "Гайда", "Знаме", "Македония", "Зорница", "Источно време", "Право" и списанията - "Български книжици", "Читалище", "Периодично

СПИСАНИЕ НА БЪЛГАРСКОТО КУЛТУРНО ДРУЖЕСТВО (БКД)", "РЪКОВОДИТЕЛ НА ОСНОВНОТО УЧИЛИЩЕ", "ОБЩ ТРУД", "УЧИЛИЩЕ", "ЗОРНИЦА", "КНИГОВИЩЕ ЗА ПРОЧИТАНЕ", "ПЕДАГОГИЧЕСКА КНИЖНИНА", "ПЧЕЛИЦА ИЛИ РЕД КНИЖКИ ЗА ДЕЦАТА", "ДЕН".

В тях ПАТРИАРХАЛНАТА БЕЗЛИЧНОСТ Е ПРЕОДОЛЯНА, ЗА ЕТАЛОН СЕ СОЧИ НЕ ИДЕАЛНИЯТ ХРИСТИЯНИН, СМирЕНИЯТ, ВЯРВАЩИЯТ, А ЧОВЕКЪТ - СОЦИАЛНО ОТГОВОРЕН, ОБЪРНАЛ ПОГЛЕД КЪМ ЗЕМНИТЕ НЕЩА, СРОДЕН С ПРОБЛЕМИТЕ НА СВОЕТО ВРЕМЕ, ПОСТАВИЛ В ЕДИНСТВО ПСИХИКА И ФИЗИКА. ПОВЕЧЕТО ОТ МАТЕРИАЛИТЕ СА ПРЕВОДНИ ИЛИ ПРЕПИСАНИ. ТАЗИ Е ПРИЧИНАТА ВЪЗРОЖДЕНСКИЯТ ИНТЕРЕС КЪМ АНТИЧНОСТТА ДА НЕ ПРЕДИЗВИКА РЕНЕСАНСОВИ ИМПУЛСИ, КАКТО Е В ИТАЛИЯ И ФРАНЦИЯ, РАЗПОЛОЖЕНИ ВЪРХУ АНТИЧНИЯ РИМ [6,23].

ПО-СКОРО ФРАГМЕНТАРНИ СА ИЗВЕСТИЯТА, ПУБЛИКУВАНИ В ПЕРИОДИКАТА СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО ОТ 1878 Г. ВКЛЮЧИТЕЛНО ДО НАШИ ДНИ. ВЕРОЯТНО И ПОРАДИ ОГРАНИЧЕНИЯ В ОБЕМА Е ДАДЕН ИЗРАЗ САМО НА ОТДЕЛНИ ФАКТИ ИЛИ СЪБИТИЯ. МАТЕРИАЛИ ПУБЛИКУВАТ СПИСАНИЯТА "ЗДРАВЕ И СИЛА", "ГЛАВАТАР", ВЕСТНИЦИТЕ - "СПОРТ", "МАЧ" И НЯКОИ КРАЕВЕДСКИ ИЗДАНИЯ.

ДРУГИ ИЗТОЧНИЦИ СА ДАННИТЕ ОТ ЕТНОГРАФИЯТА. НЕИЗСЛЕДВАН В ТАКЪВ ПЛАН, ДЕЛЪТ ЗА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ СЕ УПЛЪТНЯВА ОТ СВЕДЕНИЯТА ЗА БИТА И НАРОДНАТА КУЛТУРА, ОТ ОПИСАНИЯТА НА НАРВАТЕ В ДЕСЕТКИ СЕЛА И ГРАДОВЕ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ. ИЗВЕСТИЯТА ЗА НАРОДНИТЕ ОБИЧАИ НА БЪДНИ ВЕЧЕР, КУКЕРИ, ТОДОРОВДЕН, ГЕРГЬОВДЕН, НА НЕСТИНАРИТЕ И ГАГАУЗИТЕ^х ИНФОРМИРАТ И ЗА СТРОГОСТТА НА РИТУАЛИТЕ. МАКАР ЛАКОНИЧНИ ТЕ ОРИЕНТИРАТ В НАБОРА ОТ ТРАДИЦИОННИ ИГРИ И ОБРЕДИ И ОБИЧАЯТ, СВАТБИТЕ, СБОРОВЕТЕ, ТЪРЖИЩАТА И ПАНАИРИТЕ ДА СЕ СЪПРОВОЖДАТ С БОРБИ И КУШИИ (НАДБЯГВАНЕ С КОНЕ).

ПОРАДИ ОГРАНИЧЕНИЯ В ПОЛЗВАНЕТО НА ЧУЖДИТЕ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ИСТОРИЯ НЕ СА ИЗСЛЕДВАНИ ДОКУМЕНТИТЕ (ДЪРЖАВНИ, НА МЕСТНИ АДМИНИСТРАТИВНИ, КУЛТУРНИ И ДУХОВНИ УЧРЕЖДЕНИЯ) СЪХРАНЯВАНИ В СЪСЕДНИТЕ БАЛКАНСКИ СТРАНИ - ТУРЦИЯ, ГЪРЦИЯ, РУМЪНИЯ, ЮГОСЛАВИЯ, И СТРАНИТЕ ОТ ЗАПАДНА ЕВРОПА.

ИСТОРИОГРАФИЯ ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ

ОСНОВИТЕ НА ИСТОРИОГРАФИЯТА ЗА ВЪЗРАЖДАНЕТО СЕ ПОСТАВЯТ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО ПРЕЗ 1878 Г. ОСНОВАНИЕ ЗА ПОДОБНО ТВЪРДЕНИЕ Е АНАЛИЗЪТ НА ПУБЛИКУВАНАТА В ЕПОХАТА КНИЖНИНА И ПЕРИОДИКА. УТИЛИТАРНАТА И ОБВЪРЗАНОСТ, ТВЪРДЯТ СПЕЦИАЛИСТИТЕ, ИЗКЛЮЧВА НАЛИЧИЕТО НА ЕЛЕМЕНТИ НА ИСТОРИОГРАФИЯ ЗА НОВОТО ВРЕМЕ [7,6].

^х гагаузи - (гага-потекло, узи-племето узи или узбеки) [16].

НАЧЕНАТИЯТ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО ПРОЦЕС, БЪЛГАРИНЪТ ДА СЕ СДОБИЕ ЧРЕЗ КНИГИТЕ СЪС ЗНАНИЯ ЗА СОБСТВЕНОТО СИ ТЯЛО И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ДА ГО УСЪВЪРШЕНСТВА, ЗА ХИГИЕНАТА (ЛИЧНА И ОБЩЕСТВЕНА), ЗА ХРАНЕНОТО И ОБЛЕКЛОТО МУ ПОЗВОЛЯВАТ ДА ПРЕКРАЧИ ОРИЕНТАЛСКИЯ СТИЛ НА ЖИВОТ И ДА ПРЕОДОЛЕЕ РЕЛИГИОЗНИТЕ ДОГМИ. ТОГАВА НА ПЪРВИЧНО РАВНИЩЕ ТЕ СА ДОСТАТЪЧНИ ДА ПОСТАВЯТ ОСНОВИТЕ НА ТЕОРИЯ ЗА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ, С ЧИЯТО ИСТОРИОГРАФИЯ ОБАЧЕ НИКОЙ НЕ СЕ ЗАХВАЩА.

ПОВЕЧЕ ОТ ПОЛОВИН ВЕК СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО ВИСОКОЕУДИРАНИЯТ И С ТРАЙНИ ИНТЕРЕСИ КЪМ ИСТОРИЯТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ И СПОРТА АЛЕКСАНДЪР ДЯКОВИЧ СПОЛУЧЛИВО ВЪЗСТАНОВЯВА СЛЕДИТЕ ОТ МИНАЛОТО, КАТО ГИ ЗАТВАРЯ В МАЛКО ПРОИЗВОЛНИ ГРАНИЦИ, НО ПОКАЗВА СЛОЖНАТА, НАЧУПЕНА И СВОЕОБРАЗНА КРИВА, ПО КОЯТО ТЕ ПЕРЕСТАВАТ В ОРГАНИЗИРАНО ДВИЖЕНИЕ [11].

В РАЗСЪЖДЕНИЯТА СИ ЗА ПОЯВАТА, РАЗВИТИЕТО И ФОРМИТЕ НА ТЕЛЕСНОТО ВЪЗПИТАНИЕ ТОЙ ПРАВИ ВАЖНИ ИЗВОДИ. ПРИЕМСТВЕНОСТТА, СПОРЕД НЕГО, Е НАРУШЕНА ОЩЕ ПРЕЗ ХІ В. ПОД ВЛИЯНИЕ НА РАЗГУЛНАТА ВИЗАНТИЙСКА КУЛТУРА. ВЪВ ВЕКОВЕТЕ НА ОСМАНСКО РОБСТВО, ПОРАДИ НЕУЧАСТИЕ НА МЪЖКОТО НАСЕЛЕНИЕ В СУЛТАНСКАТА ВОЙСКА, УСТОЯВАТ САМО ПРИМИТИВНИТЕ ТЕЛЕСНИ ПРОЯВИ, ИНСТИНКТИВНИ ПО ХАРАКТЕР. ТЕ СА ЗАЧАТИЕТО НА ВЪЗРАЖДАЩАТА СЕ ТЕЛЕСНА КУЛТУРА - ОБИЧАИТЕ ПО НАРОДНИ ПРАЗНИЦИ И СБОРИЩА ДА СЕ УСТРОЙВАТ БОРБИ И СЪСТЕЗАНИЯ ПО СКАЧАНЕ, ХВЪРЛЯНЕ И БЯГАНЕ. ИЗВЕДЕНО Е НАПЪТСТВИЕ, МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ОСОБЕНО ВАЖНО - "... ИСТОРИЧЕСКИЯ РАЗВОЙ НА ТЕЛЕСНОТО ВЪЗПИТАНИЕ У НАС В ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО МОЖЕ ДА СЕ ПРОСЛЕДИ, САМО АКО СЕ ИЗЛЕЗЕ ОТ РАЗВОЯ НА НАРОДНОТО НИ ОБРАЗОВАНИЕ" [11]. ТАКЪВ Е И НАШИЯТ ПОДХОД.

В СХЕМАТИЧЕН ВИД АВТОРЪТ ПРОСЛЕДЯВА И ВЛИЯНИЯТА ВЪРХУ НОВО-БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ - ЕЛИНСКО, РУСКО И ТЕЗИ ОТ ЗАПАД; ФОРМИТЕ НА ТЕЛЕСНО ОБУЧЕНИЕ - ИГРИ НА ОТКРИТО, ГИМНАСТИКА И ТАЛИМ; МОДЕРНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ - НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН, АЛЕКСАНДЪР ЕКЗАРХ, НЕШО БОНЧЕВ И ЯВЛЕНИЕТО НА 70-ТЕ ГОДИНИ - ОБВЪРЗВАНЕТО НА ТЕЛЕСНОТО ВЪЗПИТАНИЕ С РЕВОЛЮЦИОННОТО ДВИЖЕНИЕ В СЕЛАТА.

ШИРОКИТЕ МУ ПОЗНАНИЯ СЕ ДОЛАВЯТ В ПРЕДЛОЖЕНАТА ПЪРВА ПО РОДА СИ ХРОНОЛОГИЯ НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ. ЛИПСАТА НА ПРЕЦИЗЕН АНАЛИЗ, СЪОБРАЗЕН С ВРЕМЕТО, МЯСТОТО И УСЛОВИЯТА, ПРИ КОИТО СЕ ПОРАЖДАТ ПОСОЧЕНИТЕ ОТ НЕГО ИСТОРИЧЕСКИ ФАКТИ, НЕ НАМАЛЯВАТ ПРИНОСНАТА СТРАНА. БЕЗ РОМАНТИЗЪМ И УВЛЕЧЕНИЯ ДЯКОВИЧ ПОПУЛЯРИЗИРА ОПИТА НА ДАСКАЛ ТОНИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕТО НА РАЗХОДКИТЕ И ИГРИТЕ НА ОТКРИТО. КНИЖНИНАТА, НА КОЯТО СЕ ПОЗОВАВА, Е АНАЛИЗИРАНА И ПЕРЕФРАЗИРАНА ТОЧНО.

ИНТЕРЕС ПРЕДСТАВЛЯВАТ И СТАТИИТЕ МУ "ДАЛЕЧНИ ЧЕШКИ ЯВЛЕНИЯ У НАС" [10,7] И "ГЕРМАНСКОТО ВЛИЯНИЕ В БЪЛГАРСКАТА ТЕЛЕСНА КУЛТУРА" [10]. С ЧАСТ ОТ ТЕЗИ ВЪПРОСИ ЗНАЧИТЕЛНО ПО-КЪСНО СЕ ЗАЕМА И В. ЦОНКОВ [44].

В ОБЗОРНО ИЗСЛЕДВАНЕ, ПРЕДНАЗНАЧЕНО ЗА ЮБИЛЕЙНИЯ СБОРНИК НА

съюза "Юнак" Никола Бижев също проследява проявите по физическо възпитание. Изложението повтаря писаното от Дякович. Нов момент е обозначеното съдържание на телесните упражнения (пластични движения, ходене в стъпка, строй и престрояване) [32,23].

Очертаното състояние, сведено до споменатите опити, показва, че историографията продължава да бъде във вакуум. Все пак въведена е вътрешна структура, очертани са основните аспекти и форми на физическото възпитание.

След 1944 г. социалните функции на физическата култура се разширяват, което е предпоставка отношението към нея и в исторически план да се коригира. Основните проучвания са на В.Цонков, Н.Петрова, Н.Милев.

Чрез проверка и преосмисляне на духовните ценности, за темата е открита ясна историческа перспектива. Прицелни са актуални за времето въпроси.

През 50-те години интересът е съсредоточен около народните форми на възпитание - игрите и конните състезания. В. Цонков публикува две статии [38]. Допълнени, те съставят публикуваната през 1963 г. студия "Юнак: проблеми от историята на физическата култура". Изследването е съпроводено с обемна историография, предложена е и система за класификация на народните игри. Сочат се и признаците за нея: игри, отразяващи труда и бита на народа; игри, отразяващи въоръжени действия и игри със заличен произход.

Според автора първите опити за събиране и записване на народни игри по време съвпадат с откриването на светските училища. Идеята възприемат Кръстю Пишурка, Петър Р.Славейков, Димитър Блъсков, Георги С.Раковски, Васил Чолаков.

Пак през 50-те години Н.Петрова проучва руското и съветско влияние върху развитието на физическата култура у нас. Доминира изводът, че гимнастиката е въведена в системата на обучение с откриването на класните училища. Изразено е и мнение, че Найден Геров, с преподаваната от него гимнастика, не преследва политически цели, но възпитаниците му (Никола Беловеждов, Веселин Груев) я ползват и в това направление [25,81-83].

Постепенно посоките на интереса се променят. Формира се нова тенденция - реално да се измери оригиналният характер и конкретен принос от дейността на възрожденските дейци и духовните центрове, в които те живеят и творят.

В статия от този род В.Цонков обявява гр.Русе за пионер в областта на физическото възпитание в България през XIX в., а даскал То-ни "за пръв мирянин по професия и пръв деятел за провеждане на игри

с учениците". Добросъвестно е отбелязано, че в "ОНЕЗИ ВРЕМЕНА ГИМНАСТИЧЕСКИТЕ ЗАНИМАНИЯ СА МОГЛИ ДА БЪДАТ ПОД ФОРМАТА НА НАРОДНИ ИГРИ: "НА ЧЕЛИК, ТОП, ПРЕСКАЧАНЕ, НАДБЯГВАНЕ НА ЧУШ, ВЪЖЕ И ДР..." [43].

ЗНАЧИТЕЛНО ПО-КЪСНО (1978 г.) АВТОРИТЕ НА "НАЧАЛОТО". ВЕТЕРАНИ СПОРТИСТИ РАЗКАЗВАТ" (РУСЕ) С РОМАНТИЧЕН ПАТОС ПРЕПОВТАРЯТ ВЕЧЕ ПИСАНОТО ЗА ПИОНЕРСКАТА РОЛЯ НА ТЕХНИЯ ГРАД И ЗА ДАСКАЛ ТОНИ. ИЗВОДЪТ, ЧЕ С ВЪВЕДЕНИТЕ ИГРИ И РАЗХОДКИ УЧИЛИЩЕТО МУ ПРЕРАСТВА В СВЕТСКО, НЕ Е ЗАЩИТЕН ТЕОРИТИЧНО И ФАКТОЛОГИЧНО.

СЛЕДВАТ СТАТИИ ЗА Д-Р П.БЕРОН [45], ИОСИФ КОВАЧЕВ [40], ПЕТЪР БЕРКОВСКИ [47], КИРИЛ КАЛМАН РОНЖЕ [48], БАЧО КИРО ПЕТРОВ [36], ЗА ЕЛИСАВЕТА КАРАМИНКОВА И ЕЛЕНА ГЕОРГИЕВА [42]. С МНОГО ФАКТИ И НАУЧНА АРГУМЕНТАЦИЯ АВТОРЪТ ИЗВЕЖДА ТЕХНИЯ ПРИНОС. Д-Р П. БЕРОН Е ОБЯВЕН ЗА ПИОНЕР НА ТЕОРИТИЧНАТА МИСЪЛ И ПРАКТИКА НА СЪВРЕМЕННОТО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТИЕ НА БЪЛГАРИТЕ. БЕЗ ДА СПОМЕНАВА ИВАН МАНАСТИРСКИ, АВТОРЪТ ТЪРДИ, ЧЕ В ШУМЕН ГИМНАСТИКАТА Е УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ ОТ 1869 Г. И СВЪРЗВА ПРЕПОДАВАНЕТО Я С УНГАРЕЦА К.К. РОНЖЕ. ХАСКОВСКОТО УЧИЛИЩЕ ИЗДИГА ДО ГИМНАСТИЧЕСКИ ЦЕНТЪР ЗА ЮЖНА БЪЛГАРИЯ И УТВЪРЖДАВАНЕТО МУ КАТО ТАКЪВ ОДАВА НА СЪРАТНИКА НА ЛЕВСКИ ПЕТЪР БЕРКОВСКИ. НЕПРАВИЛНО, ЗА ПИОНЕР НА ТУРИЗМА У НАС Е ОБЯВЕН БАЧО КИРО ПЕТРОВ.

ПРОСВЕТНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА ЕЛИСАВЕТА КАРАМИНКОВА И ЕЛ.ГЕОРГИЕВА В БОРБАТА СРЕЩУ ПАТРИАРХАЛНИТЕ ТРАДИЦИИ И ОТЖИВЕЛИЦИ, И БЕЗДЕЛИЕТО НА ЖЕНИТЕ, В.ЦОНКОВ ОТРАЗЯВА В СТАТИЯТА "ПИОНЕРКИ НА ГИМНАСТИКАТА" [42]. С ТЕХНИТЕ ИМЕНА АВТОРЪТ СВЪРЗВА И ОПИТЪТ НАУЧНО ДА СЕ АРГУМЕНТИРА ЦЕЛТА И ЗАДАЧИТЕ НА ГИМНАСТИКАТА ЗА ЖЕНАТА, НЕОБХОДИМА Я КАТО МАЙКА И ВЪЗПИТАТЕЛКА. НЕПРАВИЛНО ОБАЧЕ РАЗРАБОТКИТЕ ИМ СЕ ОПРЕДЕЛЯТ ЗА ПЪРВИ ПО РОДА СИ У НАС.

В СЪОБЩЕНИЕТО ЗА Я.КОВАЧЕВ, В ХРОНОЛОГИЧЕН РЕД, ТОЙ ИЗБОРЯВА И ИМЕНАТА НА ОБВЪРЗАНИТЕ С ПРАКТИКАТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТИЕ УЧИТЕЛИ. СРЕД ТЯХ Е НЕОФИТ РИЛСКИ "ПРЕПОДАВАЛ, СПОРЕД АВТОРА ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТИЕ В ГАБРОВСКОТО УЧИЛИЩЕ ОЩЕ С ОТКРИВАНЕТО МУ" (1835 г. - БЕЛ.АВТ.).

ПРОПУСК НА АВТОРА Е, ЧЕ НЕ ОБЯВЯВА КАКВО ОТ ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТИЕ - ТЕОРИЯ ИЛИ ПРАКТИКА, ПРЕПОДАВА Н.РИЛСКИ? ОТ ТАМ И ПОСЛЕДВАЛИТЕ ПРОИЗВОЛНИ ИЗВОДИ И ПРЕУВЕЛИЧАВАНЕ НА ОРИГИНАЛНИЯ ПРИНОС.

СОЧАТ СЕ И ПРЕДПОСТАВКИТЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО НА Я.КОВАЧЕВ КАТО РЕВНОСТЕН ПРИВЪРЖЕНИК НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТИЕ - ИДЕЯТА ЗА УТВЪРЖДАВАНЕТО НА ГИМНАСТИКАТА КАТО УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ (ОЩЕ ОТ Д-Р П.БЕРОН, Н.БОЗВЕЛИ, И.СЕЛИМИНСКИ) И СЪЩЕСТВУВАЩАТА ПРАКТИЧЕСКА РАБОТА (В ЛИЦЕТО НА ДАСКАЛ ТОНИ, Н.РИЛСКИ, ИВ.МОМЧИЛОВ, НИКОЛА ТОНДЖАРОВ, ТАЧО МАНГАТА, САВА ДОБРОПЛОДНИ).

ПРОУЧВАНИЯТА СИ В.ЦОНКОВ ВМЕСТВА И В ИЗДАНИЯТА НА УЧЕБНИКА ПО

"История на физическата култура" предназначен за студентите от ВИФ "Г.Димитров", сега Национална спортна академия (НСА) (1964, 1976, 1985). Освен количествени показатели, обобщенията предлагат качествено нови познания. Като проследява еволюцията на идеята за физическо възпитание и включването му в училищната практика, В.Цонков въвежда да три етапа.

ПЪРВИЯТ СВЪРЗВА С възможността децата да играят в училищата своите игри, без за това да има определен специален час. ВТОРИЯТ СВЪРЗА С ОТКРИВАНЕТО НА взаимните училища (конкретно Габровското) и дейността на Н.Рилски. ТОГАВА, според автора има определен час или ден за гимнастика, задължителен за всички ученици. ТРЕТИЯТ ЕТАП Е ОТНЕСЕН към 1874 г., когато на учителските събори започва да се говори за физическо възпитание и да се разменят мисли по учебната му програма.

При така очертаните етапи става ясно, че авторът отчита характера на епохата и степента на социална зрелост, следствие от която са и упоменатите промени, но ги определя механично. За изходна база не служи общата вътрешна периодизация на епохата, на литературния процес, нито на учебното дело. При това положение преходът до същинската организация, макар че тук-там контекста подсеща за такъв, липсва. Не е взето предвид и това, че реалната полза от съборите специалисти-те свеждат до опитите програмите на българските училища да се унифицират, без да ги приемат за гранични [6,218].

СМУЩАВА ТВЪРДЕНИЕТО, че от 1835 г. Н.Рилски занимава учениците в редовните часове със "Завещание за здравето" [50,61]. Тази мисъл С.Велев изключва още през 1906 г. [72,43]. В студията си "Педагогична дейност на Неофита Рилски" той пише за даваните чрез таблицата знания по хигиена, но и уточнява, че "за свободно държане от страна на учениците не е могло и дума да става - никакви игри, никакви гимнастически упражнения не се допускали във взаимните училища. Изключение прави само училището на Пишурка в Лом".

Обобщението, че такава дейност е невъзможна въобще във взаимните училища прави началните граници на втория етап лабилни. Вероятно поради това мненията се поляризират.

Н.Милев и в дисертацията си (1971 г.) и в последвалата по нея книга "Българската гимнастика" (в съавторство с Е.Кетов, 1974), въпреки че пръв проучва така обстойно същността на физическото възпитание през възрожденската епоха, възприема вече въведените от В.Цонков етапи, а на практика и тезата за Н.Рилски.

РАЗБИРА СЕ ПРИНОСЪТ НА Н.Милев да даде количествен израз на продукцията (в книги и периодика) по проблема, да анализира възгледите

НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ ДЕЙЦИ И ПРОСЛЕДИ ХРОНОЛОГИЧЕСКИ ВЯРНО РАЗВИТИЕТО НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ Е БЕЗСПОРЕН.

КАТЕГОРИЧНО РАЗЛИЧНО Е СТАНОВИЩЕТО НА Н.ПЕТРОВА. ПРИЕТИТЕ ОТ В.ЦОНКОВ ГРАНИЦИ НА ЕТАПИТЕ ТЯ СЧИТА ЗА НЕОБОСНОВАНИ [28,4]. В монографията "Училищното физическо възпитание в България през капитализма (1878-1944/С.,1983) авторката прави разграничение в проникването и съдържанието на физическото възпитание върху основата на вида (градско или селско) и степента (взаимно или класно) възрожденско училище. Съдържанието на предмета, се подчертава, зависи от субективния фактор - учителят и неговата подготовка.

ПО-НАТАТЪК АВТОРКАТА ТЪВРДИ, ЧЕ "...ДО КРАЯ НА ОСМАНСКОТО РОБСТВО НА БЪЛГАРИЯ ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ НЕ Е ВКЛЮЧЕНО В УЧЕБНИТЕ ПЛАНОВЕ НА ОСНОВНИТЕ УЧИЛИЩА. ТО НЕ Е ПРЕДВИДЕНО КАТО УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ И СЪЩЕСТВУВА В УЧЕБНИЯ РЕЖИМ КАТО ЗАНИМАНИЯ С ИГРИ, УПРАЖНЕНИЯ НА ЕЛЕМЕНТАРНИ ГИМНАСТИЧЕСКИ УРЕДИ, МАРШИРОВКА, КЪПАНЕ, ПЛУВАНЕ, ПЪРЗАЛАНЕ С ШЕЙНИ И ДР." [28,5].

ПУБЛИКУВАНАТА ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО КНИЖНИНА Н.ПЕТРОВА АНАЛИЗИРА В ОЩЕ ДВЕ ПРОУЧВАНИЯ. ХРОНОЛОГИЧЕСКОТО ИЗЛОЖЕНИЕ Е СЪОБРАЗЕНО С ПРИЕТИТЕ ПРЕЗ 70-ТЕ ГОДИНИ ПЕРИОДИ ЗА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ЛИТЕРАТУРА: ПЪРВИОТ СРЕДАТА НА XVIII В. ДО КРИМСКАТА ВОЙНА (1853-56) И ВТОРИ - ОТ СРЕДАТА НА XIX В. ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ ОТ ОСМАНСКО ИГО. ПОДЧЕРТАН Е ПРИНОСЪТ Й ЗА УТВЪРЖДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНОТО САМОСЪЗНАНИЕ И ПОЯВАТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ В ПРАКТИКАТА НА НОВОБЪЛГАРСКИТЕ СВЕТСКИ УЧИЛИЩА.

ЗАКЛЮЧЕНИЕТО НА САМОВОВСКИЯ УЧИТЕЛСКИ СЪБОР, КОЕТО Н.ПЕТРОВА ЦИТИРА, НЕ ДОКАЗВА ТЪВРДЕНИЕТО, ЧЕ В ОСНОВНИТЕ УЧИЛИЩА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ Е ИЗВЪНКЛАСНО ЗАНИМАНИЕ.

НЕДОСТАТЪЧНО ИЗЯСНЕН Е И ПРОБЛЕМЪТ ЗА ЕВОЛЮЦИЯТА НА ИДЕЯТА ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ОБЩЕСТВЕНИ ГИМНАСТИЧЕСКИ ОРГАНИЗАЦИИ.

В УЧЕБНИЦИТЕ ПО "ИСТОРИЯ НА ФИЗИЧЕСКАТА КУЛТУРА" ОТ 1976 И 1985 Г., В.ЦОНКОВ УСТАНОВЯВА, ЧЕ ПЪРВИТЕ НАЧЕНКИ НА ОБЩЕСТВЕНИ ФИЗИКУЛТУРНИ ОРГАНИЗАЦИИ ТРЯБВА ДА СЕ ТЪРСЯТ В ИЗГРАДЕНИТЕ ТАЙНИ РЕВОЛЮЦИОННИ КРЪЖОЦИ ЗА ВОЕННА ФИЗИЧЕСКА ПОДГОТОВКА ОЩЕ ПРЕЗ 70-ТЕ ГОДИНИ НА МИНАЛИЯ ВЕК, КАТО ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА ТАЙНИТЕ ОБЩЕСТВА НА Г.С.РАКОВСКИ ОТ 1853 Г. [49,257]. СЛЕД ИМЕНАТА НА ИВАНИЦА ДАНЧЕВ И ЙОРДАН ГРИГОРОВ, ЗАСТАНАЛИ НАЧЕЛО НА ТАЙНИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН КРЪЖОК В СВИЩОВ ОТ 1861 Г., АВТОРЪТ СОЧИ ТЕЗИ НА В.ЛЕВСКИ, ХР.БОТЕВ И НИКОЛА БЕЛОВЕЖДОВ.

В ИЗДАНИЕТО ОТ 1976 Г., АВТОРЪТ СОЧИ ЛЕВСКИ ЗА СЪЗДАТЕЛ НА "ПЪРВАТА ОБЩЕСТВЕНА ГИМНАСТИЧЕСКА ОРГАНИЗАЦИЯ" [49,257], А В ИЗДАНИЕТО ОТ 1985 Г. - НА "ПЪРВА ОБЩЕСТВЕНА ВОЕННО-ПОДГОТОВИТЕЛНА ЧЕТА" [50,65].

СЪС СТАТИИТЕ [37,117;41,331] И СТУДИЯТА "ФИЗИЧЕСКАТА КУЛТУРА В

живота на великите български революционери В.Левски и Хр.Ботев" (С., 1968) В.Цонков разширява присъствието на двамата исполини, но и проявява склонност да преувеличава стойността на личните им увлечения.

В книгата си "100 години обществени физкултурни организации в България" (С., 1978) Н.Петрова, с оглед на предназначението ѝ изяснява началната им дата. Достойно за авторката е, че се наема да анализира подробно по-важните исторически публикации, в които гимнастическите дружества се приемат за първи. Тя отхвърля твърденията на В.Цонков, по-късно подкрепени и от Н.Милев, и аргументирано доказва, че третираните като първи дружества са "подготвително средство в революционната борба", "културно-просветни дружества" и не могат да бъдат наричани спортни, след като няма регистрирани състезания или други подобни прояви".

Неточно е интерпретиран и източникът, който осведомява за дейността на Никола Беловежов в Копривщица [52,98]. През 1873, а не през 1874 г., както пише В.Цонков, Никола Беловежов "групира учениците от класовете" и преобразува ученическото дружество по примера на пловдивското, основано и вдъхновявано от Тодор Каблешков. В спомен от 1874/75 г. Беловежов известява дейността му: "Всеки празник подир обед имамхе заседания, в които държехме сказки и решавахме разни въпроси, а подир обед при хубаво време ходехме на разходка и играехме разни игри" [52,98]. В.Цонков и Н.Милев [18,15] квалифицират дружеството като гимнастическо. Определенията за него еволюират: "... то е своеобразна ученическа обществена физкултурна организация" в един от вариантите и "първо гимнастическо дружество у нас" в друг. Верният смисъл внушава Н.Петрова: "...въпреки игрите, разходите и маршировките дружеството е културно-просветно" [27,15].

Н.Милев отива малко по-далеч. Характерът на извършваната от дружеството дейност той поставя в пълна зависимост от съображенията за сигурност пред труските власти. Текстуалната интерпретация на автора противоречи на документа. Той доказва друго: "Даскал Пулек (Христо Пулеков - бел.авт.), който според характера си, най-много можеше да напакости на дружеството, не го закачаше, защото когато биваше болен, както казах по-рано, му носех да чете вестници, а тези вестници бяха на дружеството..." [52,98].

От историческа гледна точка интерес представляват и п ъ т е - п и с и т е. За налагането им като културна и обществена необходимост, свързана с утилитарните тенденции на времето, Възраждането, пише Светла Гюрова [8,7-33]. Борбата за осъществяване на националните стремления тя потвърждава чрез пътеписите на Неофит Бозвели, Найден Геров, Иван Богоров, Илия Блъсков, Бачо Киро Петров, Марин Дринов, Иван Вазов, Алеко Константинов.

В предисторията си "Пътеписът в българската литература" [9,131-135] Иван Богданов венчава навеки в неразтрогваем брак народ и при-рода, както сам се изразява, и проследява смяната на просветителство-то с революционния подем. Той, според Богданов, е резултат и от висо-кото патриотично съзнание на Н.Геров, П.Р.Славейков, Райко Жинзифов, Любен Каравелов, Никола Живков (брат на Вела Благодеева - бел.авт.), И.Вазов, Ал.Константинов.

В "Малко предистория", част от най-пълната история на туристическо дружество у нас - "Алеко Константинов" в София (1984) авто-рът Никола Живков също се спира на известните му от книжнината пъту-вания на възрожденци. С педантична точност някои от допуснатите греш-ки са коригирани.

В сборника "90 години организиран туризъм в България" (С.,1986) Любен Брънков определя туризма като първична проява на човека, а към почитателите му отнася Бачо Киро Петров, Сава Доброплодни и "осново-положникът на социализма у нас Динката, който към 1864 г. води учени-ците си по близките планини, за да ги запознае с величието на природ-ните явления". Туристически, според него са и "пътванията из приро-дата и възхищението от нея на българските хайдутини-революционери, на Матей Миткалото и Панайот Хитов, на Ив.Вазов, Ал.Константинов, Страши-мир Кринчев и др."

Макар обзорно представени изследванията по проблеми на физичес-кото възпитание през Възраждането доказват траен, отдавнашен интерес. Подхванати от дейци на епохата, в тях по-късно се извяват главно спе-циалистите по история на физическото възпитание и спорта.

Проведените сериозни проучвания на основния фонд от документи им позволява хронологически вярно да обхванат епохата, да разширят представата за нея, да систематизират ценностите и оформят съдържа-нието ѝ.

Естествено е извършените доста назад във времето изследвания да не предават пълно духът, формите, средствата и функциите на физи-ческото възпитание. Необходимостта от тяхното актуализиране, от решава-не на спорни или неясни въпроси, от въвеждане в оборот на нови данни, е причина за написването на настоящия труд.

Глава втора

ТЕОРЕТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Фактори, обусловили появата на физическото възпитание

През Ранното възраждане в българската култура възникват елементи на нова цивилизация, определяна като ренесансова. Появата им е силно повлияна от чуждия опит и идеи, постепенно адаптирани към местните условия. Въпреки това и до началото на XIX в. културният процес е представян предимно от книжовността, килийното образование, църковно-религиозното изкуство и народната духовна и материална култура. Едва в средата на столетието сферата на интелектуалните дейности се разширява и българската култура е в разцвет. За развитието ѝ непосредствено повлияват три основни фактора: ФОРМИРАНЕТО НА ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ; ОБОСОБЯВАНЕТО НА НОВОБЪЛГАРСКИЯ ГОВОР И ПИСМЕН ЕЗИК И ИЗГРАЖДАНЕТО НА НОВИ ИНСТИТУЦИИ И УЧРЕЖДЕНИЯ НА КУЛТУРАТА [6,201].

Пряко или косвено тези фактори обуславят появата и предопределят насоките, темпът и дълбочината в развитието на физическото възпитание. То, от своя страна, въздейства върху патриархалното общество, като обогатява ценностната му система.

От това взаимодействие възниква първият теоритичен и исторически проблем – за отношението на българската интелигенция към физическото възпитание. Пристрастно или безучастно то е отражение на подготовката, на степента на образованост, общественото положение, материалната осигуреност и разбира се на стремежа за усъвършенстване чрез самоподготовка, посредством лични контакти с изявени чужди и български културни дейци.

От проучванията за българската интелигенция през Възраждането [29] става ясно, че в началото на XIX в. тя е ограничена по състав, слабо-образована социална прослойка, но народна по произход. От нея най-голям е делът на учителите, с чиято реализация като самостоятелна професионална група си проправя път и идеята за физическото възпитание в училищата.

От 30-те години на XIX в. на фона на просветителските насоки в образованието се засилва националното движение за българско светско училище. Изграждат се взаимни и класни училища. В тях именно действат и съжителстват различни по характер, съдържание и организация образователни форми. Налага се и физическото възпитание.

Най-ранните прояви, под формата на традиционни игри или разходки се зараждат в килийните училища. Там се реализира по-многобройната група учители – самоуки, практики, ниско платени, без педагогическа подготовка, личният опит на които е основание за проникване на рационални знания и умения.

Анализът на архивните и документални данни сочи, че фактическата им дейност по физическо възпитание е епизодична, със съдържание, съобразено със сезона, но все пак е опит, който маркира границите на предисторията на предмета.

Втората голяма група са учителите в светските училища. Образованието им е различно, в зависимост от мястото на обучение. Условно се очертават две категории: чужди и домашни възпитаници [29,215].

Чуждите като д-р Петър Берон, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Георги С.Раковски, Найдено Геров, Иван Момчилов, Емануил Васкидович, д-р Иван Селимински, Сава Доброплодни са огранотени в килиите на родните си селища. По-късно учат в средни гръцки училища по българските земи и гръцки лица на остров Хиос и Андрос, в Кидония, Сяр и др.

През 20-30-те години на XIX в. увлечението по гръцката просвета е преодоляно. Започва процес на разграничаване. Последниците от него са две: от една страна, чрез изградените по гръцки образец взаимни училища българите надвиват средновековните форми, с което пренасочват културния процес, а от друга, създават се възможности за нови културни контакти и за възстановяване на връзките със славянските народи, които влияят пряко върху съдържанието и формите на физическото възпитание.

В руската политика идеята за подготовка на интелигенция за южнославянските народи се явява едва през 40-те години на XIX в. С помощта на Одеското настоятелство и славянските дружества до края на епохата висши, средни или други руски училища завършват 263 души. По различни причини 351 не успяват. [6,204].

Високообразовани, с педагогически наклонности и научни интереси мнозина от завършилите работят в областта на просветното и военното дело – Найдено Геров, Марин Дринов, Йосиф Ковачев, Атанас Узунов, Панайот Волов, Йоаким Груев, Захари Княжевский, Нешо Бончев, Райко Жинзифов, Ген.Кишелски, полк.Кисяков, кап.Райчо Николов. Някои от тях заемат и руски служби.

Българското образование е свързано и с емиграцията на север от Дунав, в Бесарабия, Влашко и Молдова. Привлекателни, поради етническа близост са и висшите училища в Сърбия и Чехия.

Известно време в Сърбия учат Сава Доброплодни и Йосиф Ковачев. Висшата школа в Белград завършва Недьо Жеков от Лясковец. Чешки въз-

титаници са Петър Берковски, Тодор Шишков, Васил Д. Стоянов, Елисавета Пулева-Караминкова.

Български младежи се ориентират и към учебните заведения на Франция, Германия, Англия, Италия, Австрия.

В Париж учат Александър Стоилович Бейоглу-Екзарх (стипендиант на турско правителство и негово аташе там), Георги С. Раковски, Лазар Йовчев [14]. Немски следи в българската телесна култура специалистите съзират още в буквара на д-р Петър Берон, в методиката на Иван Момчилов (обучаван в Атина от баварци, но самият той повлиял на учениците си в Еленската даскалополивица – Драган Цанков, Петко Р. Славейков, Добри Войников, Никола Козлев, Добри Чинтулов), в Никола Стефанов-Габровец, самообразовал се чрез немската литература, в Пенчо Черковски – "...учил неизвестно где в Германия", в унгарецът Кирил Калман Ронже, "който е типичен представител на това влияние и по схващания и по методи... и преподавал телесно възпитание, открито и пълно с всичките му прояви", в Йосиф Ковачев, превел трудовете на Адолф Дистервег [10].

Към втората категория, относително по-голяма, са българите, които учат в родината. Условно те могат да се отделят в две подгрупи – една – на възпитаниците на средните гръцки училища в Пловдив, Мелник и др. и втората – на първите випускници на елинобългарските и взаимните училища в Самоков, Котел, Карлово, Габрово, Копривщица. По-слабо подготвени, по пътя на самообразованието, те успяват да се изравнят с много от "чуждите" възпитаници.

В тази група попадат и училите в Стамбул (Цариград, дн. Истанбул), духовен и просветен център на българите. Най-високо и ценено е образованието, придобито в султанския лицей на "Галата-сарай", основан от французи (1858 г.) и американския "Роберт колеж" (1863 г.). Доста на брой факти доказват, че там колежаните наблюдават или упражняват нови игри, които популяризират в родните места след завръщането си. С практиката и теорията на физическото възпитание се свързват Иван Славейков, П. Тъпчилешов, Лука Касъров и др.

Всеобщото раздвижване, израз на националните тежнения на българите стимулира издателската дейност – предпоставка за формиране на в т о р и я по важност фактора – българския книжовен език.

Първ д-р Петър Берон, реформаторът на българското образование, застъпва тезата обучението да се извършва на говоримия език. Той и плеядата след него откриват за външния свят (20-те години) езикът ни, а след дълги спорове (през 60-те години) за негова основа са наложени източнобългарските наречия. Решен е и правописният проблем.

Дял за унифицирането на езика имат и съставителите на учебници, таблици и речници, авторите на просвещенско-педагогически четива и

пътеписи, вестникарите, обособили в своите издания и дялове за физическо възпитание.

ТРЕТИЯТ ФАКТОР - ФОРМИРАНЕТО НА ИНСТИТУЦИОННА СИСТЕМА НА КУЛТУРАТА, СПЕЦИАЛИСТИТЕ РАЗГЛЕЖДАТ КАТО СЛЕДСТВИЕ ОТ ПРЕУСТРОЙСТВОТО НА СОЦИАЛНАТА (ПАТРИАРХАЛНОТО СЕМЕЙСТВО ПРАСТАВА В ГРАДСКО-ЕСНАФСКО И БУРЖОАЗНО; РОДОВАТА ЗАДРУГА СЕ РАЗПАДА; ОБНОВЕНИЯТ ГРАДСКИ ЖИВОТ СЕ РЪКОВОДИ ОТ ОБЩИНИТЕ) И ПОЛИТИЧЕСКАТА (СЪЗДАВАТ СЕ НАЦИОНАЛНОРЕВОЛЮЦИОННИ ОРГАНИЗАЦИИ, КОИТО ИНТЕНЗИФИЦИРАТ ЕДИННИЯ ПРЕУСТРОЙСТВЕН ПРОЦЕС) СТРУКТУРИ.

Основни съставни звена на новосъздадената система на културата са: светското училище и манастирите, освен че организира просветата и местния духовен живот, училището осъществява връзки на всички равнища и е база на други организационни форми (читалища, театър, женски дружества, книгоиздаване, учителски събори, обединения). Там се реализира и учебната заетост по предмета.

Фактор на обновата училището променя и функциите на манастирите. От крепители на традициите и пазители на народните ценности (книги, ръкописи, икони) те се превръщат в места за поклонения, за изповед, за изцеление и за срещи.

В българските земи възрожденската култура се институционизира след създаването на Екзархията (1870 г.). Върховни органи стават Синода и епископите, а местни - епархийските и казалийските съвети.

Чрез тези звена комуникативната система на културата влиза в действие. Най-динамични са промените в празнично-обредната система и средствата за културно общуване - ръкописи, книги, периодични издания.

В общи линии самотното съдържание на празничната система се запазва, но се прибавят и нови елементи - сказки, театрални постановки, годишните актове в училищата, съборите, празниците на еснафите, теферичите^х, талимът. Те съставят градския бит, съчетание от модерни и архаични форми.

Средствата за общуване са в пряка зависимост от печатното дело и от разпространението му.

Усилията на Николай Палаузов да уреди печатница за нуждите на габровското училище са напразни. През 1838 г. архимандрит Теодосий Синаитски открива в Солун първата в пределите на Османската империя българска печатница. Закупената от Никола Карастоянов (Белград, 1828 г.) ръчна печатарска преса бездейства до 1846 г. [13].

Шампарници, като временно решение действат в Рилската обител (от 1839 г.), Бачковския, Троянския и Врачанския манастири, но едва след като през 1842 г. в Цариград, 1844 в Букурещ и 1861 - в Болград

^х тур. teferrüs. Разходка с гошавка сред природата

СЕ ОТВАРЯТ ПЕЧАТНИЦИ, ЗАПОЧВА НАПРЕДЪК. ЛИПСАТА НА ДЪРЖАВНИ ГРИЖИ ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА КНИГАТА СЕ КОМПЕНСИРА С ЛИЧНОТО УСЪРДИЕ И САМОИНИЦИАТИВА НА ДЕСЕТКИ РОДОЛЮБЦИ – ОБЩЕСТВЕНИЦИ, УЧИТЕЛИ, МОНАСИ, РЕВОЛЮЦИОНЕРИ. С ОБЩИ УСИЛИЯ ВРАТИТЕ КЪМ НОВОТО ВРЕМЕ И НОВОТО МИСЛЕНЕ СЕ ОТВАРЯТ. ЗДРАВИТЕ, СПАСИТЕЛНИ ИДЕИ ЗАЗВУЧАВАТ ОТ СТРАНИЦИТЕ НА ДЕСЕТКИ КНИГИ И ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ. НЕИЗВЕСТЕН АВТОР ОТБЕЛЯЗВА, ЧЕ "...ОТ НЯКОЛКО ГОДИНИ НАСАМ... БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА СЯКОЯ ГОДИНА РАСТЕ..." [57], А РАДОСТТА В СЪРЦАТА, СПОРЕД В. "СЪВЕТНИК" Е "...ЗАШТО ТОЗИ УСПЕХ СМЕ ГО НАПРАВИЛИ САМИ НИЙ СЪС СОБСТВЕНИТЕ СИ УСИЛИЯ И СРЕДСТВА..." [69].

В НОВАТА СИТУАЦИЯ, ПОД ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПОСОЧЕНИТЕ ОСНОВНИ ФАКТОРИ, ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ НАМИРА СВОЕТО МЯСТО В СОЦИАЛНАТА ПРАКТИКА. СЪДЪРЖАНИЕТО МУ, СИНТЕЗ ОТ ТРАДИЦИОННИ ЕЛЕМЕНТИ И ПРИВНЕСЕНИ МОДЕРНИ ФОРМИ СЪСТАВЯ НОВИЯ, БУРЖОАЗЕН ТИП ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ. ПРЕХОДЪТ КЪМ НЕГО Е ТРУДЕН. ПОЯВЯВАТ СЕ МЕЖДИННИ ФОРМИ, КОИТО ЗАДОВОЛЯВАТ УТИЛИТАРНИТЕ НУЖДИ, НО НА НИСКО БИОЛОГИЧНО И ФИЗИОЛОГИЧНО НИВО. ПОД НАПОРА НА РЕНЕСАНСОВИТЕ ИДЕИ, ПОПУЛЯРНИТЕ В ЕВРОПА СОЦИАЛНИ ДВИЖЕНИЯ ЗА ГИМНАСТИКА, ЗА РЕКРЕАЦИЯ, ЗА УЧИЛИЩНО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ, ЗА СПОРТ, ЗА ПЪТУВАНИЯ НАДДЕЛЯВАТ И ДЕСЕТИЛЕТИЯ ПО-КЪСНО, ТРАЙНО СЕ ВМЕШАВАТ В БИТА НА БЪЛГАРИТЕ.

Наченки на идеи и теории за физическото възпитание

ЦЕЛИЯТ ПЕРИОД НА XVIII ДО 50-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В. ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД Е ПРОНИЗАН ОТ СТРЕМЕЖА ЗА НАЦИОНАЛНО ЕМАНЦИПИРАНЕ. ЗАТОВА ИДЕЙНИТЕ ПРОЦЕСИ, НАРЕД С БУРЖОАЗНОДЕМОКРАТИЧНИТЕ СИ ЧЕРТИ ИМАТ ЯРКА НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКА НАСОЧЕНОСТ. ТЯ СЕ ИЗЯВЯВА ГЛАВНО ЧРЕЗ ИНТЕЛИГЕНЦИЯТА. НАГЛАСАТА Я ОТРАЗЯВА КНИЖНИНАТА.

СТЕПЕНУВАН КОЛИЧЕСТВЕНО И КАЧЕСТВЕНО ЛИТЕРАТУРНИЯТ ПРОЦЕС ПРЕМИНАВА ПРЕЗ ДВА ПЕРИОДА: ПЪРВИЯТ ОБХВАЩА 30-40-ТЕ ГОДИНИ, А ВТОРИЯТ – 50-70-ТЕ И СЪВПАДА С КРАЙНАТА ФАЗА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО [6,226].

ОБОЗНАЧЕН КАТО ПРОСВЕЩЕНСКИ, ПОРАДИ СЪДЪРЖАНИЕТО НА ИЗДАДЕНАТА ТА В НЕГО КНИЖНИНА, ПЪРВИЯТ ПЕРИОД СЪОТВЕТСТВА И ЗАДОВОЛЯВА КОНКРЕТНИТЕ НУЖДИ НА СОЦИАЛНАТА ПРАКТИКА. ХАРАКТЕРНО Е, ЧЕ И ТОГАВА ТЯ НЕ ПРОТИВОСТОИ НА НАРОДНИТЕ ОБИЧАИ, НА СУЕВЕРИЯТА И НА НАЧИНА НА ЖИВОТ, ВЪПРЕКИ ТЕНДЕНЦИЯТА ЗА ЗАМЯНА.

ПРЕЗ ТОЗИ ПЕРИОД ОТ РАЗВИТИЕТО НА ЛИТЕРАТУРНИЯ ПРОЦЕС СЕ ОФОРМЯТ ОСНОВНИТЕ НАЧАЛА НА БУРЖОАЗНАТА МИСЪЛ И ИДЕОЛОГИЯ. ТВОРЧЕСКИ СЕ ОБМИСЛЯТ И ПРОПАГАНДИРАТ НОВИТЕ ИДЕИ, ПЕЧАТАТ СЕ КНИГИ. ЖАНРОВАТА СТРУКТУРА НА ЛИТЕРАТУРАТА СЕ ОБОГАТЯВА С НОВИ ФОРМИ. В НАЧАЛОТО ЗНАНИЯ ДАВАТ УЧЕБНИЦИТЕ. В ТЯХ СЕ ОТБЕЛЯЗВАТ И ПЪРВИТЕ ОПИТИ ЗА ТЕОРЕ-

ТИЧНО ОБОСНОВАВАНЕ НА НУЖДАТА ОТ ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ, СОЧАТ СЕ И СРЕДСТВАТА ЗА ПОСТИГАНЕТО МУ.

СРЕД ПЪРВИТЕ Е Д-Р ПЕТЪР БЕРОН, СЪСТАВИЛ И ИЗДАЛ В БРАШОВ ПРЕЗ 1824 Г. "БУКВАР С РАЗЛИЧНИ ПОУЧЕНИЯ". В СЕДМИЯ МУ ДЯЛ, ОЗАГЛАВЕН "ФИЗИЧЕСКИ СКАЗАНИЯ" ТОЙ НАПЪТСТВА И "КАК ДА ПАЗИ ЧЕЛОВЕК ЗДРАВИЕТО СВОЕ".

"НА ТОЙЗИ СВЕТЪ - УБЕЖДАВА БЕРОН, НАЙ-ГОЛЯМО ДОБРО НА ЧЕЛОВЕКА Е ЗДРАВИЕТО" И ЗАРЪЧВА НА ЗДРАВИЯТ: "... ДА ПРОМЕНУВА ЧАСТО ЖИВЕНИЕТО СВОЕ... ДА ХОДИ ПО СЕЛАТА, ПО НИВИТИ, ПО ЛОВ... ДА ИГРАЙ, ДА СИ ПОЧИВА ... ДА СЯ КЪПИ И В ТОПЛА ВОДА И В СТУДЕНА". НА НЕМОЩНИТЕ ПРЕДПИСВА "... ДА СЯ РАЗХОЖДАТЪ ПО ВЪНЪ НА ЧИСТЪ ВОЗДУХЪ, ДА ПРЕПУСКАТЪ, ДА ИГРАЯТЪ, ДА СЛАЗЯТЪ ИЗЪ РЪТЪ И ДА ВОЗЛАЗЯТЪ..." [2,78].

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИТЕ ЗНАНИЯ, ЗАЛОЖЕНИ В БУКВАРА ДОПАДАТ НА НАРОДА, ЗАДОВОЛЯВАТ ПОТРЕБИТЕ МУ, СЕРИОЗНО ОСНОВАНИЕ ЗА НЕКОЛКОКРАТНОТО МУ ПРЕИЗДАВАНЕ.

НА СЕГАШНИЯ ЕТАП ОТ РАЗВИТИЕТО НА ИСТОРИЧЕСКАТА НАУКА СПЕЦИАЛИСТИТЕ ОТБЕЛЯЗВАТ КОМПИЛАТИВНИЯ ХАРАКТЕР НА ПОСОБИЕТО, НО И ЗАСЛУГИТЕ НА БЕРОН ДА ИЗГРАДИ ПРИНЦИПИТЕ НА ЕДНА НОВА УЧЕБНА СИСТЕМА, АДЕКВАТНА НА ДУХОВНИТЕ НУЖДИ НА ВЪЗРОЖДЕНСКОТО ОБЩЕСТВО [6,228].

С ДУХОВНОТО ВЪЗВИСЯВАНЕ НА НАРОДА НИ Е СВЪРЗАН И НЕОФИТ РИЛСКИ, ВЪЗДИГНАТ ОТ КОНСТАНТИН ИРЕЧЕК В "ПАТРИАРХ НА БЪЛГАРСКИТЕ КНИЖОВНИЦИ И ПЕДАГОЗИ". ПО ПРЕДЛОЖЕНИЕ НА БЛАГОДЕТЕЛИТЕ НА ГАБРОВСКОТО УЧИЛИЩЕ ВАСИЛ АПРИЛОВ И НИКОЛАЙ ПАЛАУЗОВ В НАЧАЛОТО НА 1834 Г. ТОЙ СЕ УСТАНОВЯВА В БУКРЕЩ. ТАМ ДОВЪРШВА ПРЕВОДИТЕ НА РУСКИТЕ ТАБЛИЦИ, ИЗУЧАВА ВЗАИМОУЧИТЕЛНАТА МЕТОДА, А ОТ 2 ЯН. 1835 Г. ПРЕПОДАВА ПО НЕЯ.

В ИЗПОЛЗВАНИТЕ ОТ НЕГО ТАБЛИЦИ ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ НЯМА СОБСТВЕНА ТЕМА. ПО ОТДЕЛНИ АСПЕКТИ ЛИПСАТА КОМПЕНСИРА 41-ТА, ОЗАГЛАВЕНА "ЗАВЕЩАНИЯ ЗА ЗДРАВИЕТО". СЪДЪРЖАЩИТЕ СЕ В НЕЯ УКАЗАНИЯ СА СЪС СИЛА НА ЖИТЕЙСКИ НОРМАТИВ: ЧЕСТО ПРОВЕТРЯВАНЕ; УМЕРЕНО ЯДЕНЕ; КРАТКО БЕЗДЕЙСТВИЕ; ПОДДЪРЖАНЕ НА ТЕЛЕСНА ЧИСТОТА. НЕРАЦИОНАЛНИ СПОРЕД СЪСТАВИТЕЛИТЕ СА ЗАСЕДЯВАНЕТО И ПРЕУМОРАТА. ПОЛЕЗНО ЗА ФУНКЦИОНАЛНАТА УСТОЙЧИВОСТ НА ОРГАНИЗМА Е УМЕРЕНОТО ДВИЖЕНИЕ. АКТУАЛНО ЗВУЧИ И ЩЕ ЗВУЧИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕТО: НЕ СЕ КЪПИ И НЕ ПЛУВАЙ НЕПОСРЕДСТВЕНО СЛЕД ЯДЕНЕ, ЗАЩОТО "... СА ВИДЕЛИ ДОБРИ ПЛУВЦИ ДА СЕ УДАВАТ ОТ ТОВА БЕЗЧИНИЕ..." [33].

ЕДИНСТВЕНА С ТАКОВА СЪДЪРЖАНИЕ ТАБЛИЦАТА НЕ ПРЕРАСТАВА В МОДЕЛ, КРАЙНИЯТ РЕЗУЛТАТ ОТ КОЙТО ДА Е ВЪВЕЖДАНЕТО НА ЧАСОВЕ ПО ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ, КАКТО ТВЪРДИ ПРОФ. В. ЦАНКОВ.

В ТЕОРИТИЧЕН ПЛАН ТОЗИ ВЪПРОС Е РЕШЕН ПРОИЗВОЛНО. ДОРИ ОРИГИНАЛНИЯТ "ПАМЕТНИКЪ", ЗАКАЧИЛ ИСТОРИЯТА НА ГАБРОВСКОТО УЧИЛИЩЕ ОТ 1831-ЛЕТО ДО 1864-О" [53,1-13] НЕ СПОМЕНАВА ЗА ТАКОВА НАЧИНАНИЕ. "НЕПРАВИЛНОТО МУ ПОХУЛВАНЕ, ПОВОД ЗА КОЕТО СПОРЕД СЪСТАВИТЕЛЯ ИЛИЯ КРЪСТЕВИЧ Е ИЗПИТАНИЕТО НА ДЕЦАТА С ДАТА 8 ЮЛИ 1858 Г., Е ПРИЧИНА ДА СЕ НАПРАВИ ПРОГРАМА, "ЩОТО СЕКОЙ УЧИТЕЛ ДА СЯ ЗНАЕ ПРЕДМЕТАТ".

Във второто направление - просвещенско-педагогическото, се открояват Неофит Бозвели, Емануил Васкидович, Сава Доброплодни. И техните произведения обаче, синтез от заемки и адаптации, не преодоляват енциклопедичния принцип.

Пример е издаденото в Крагуевац през 1835 г. "Славяноболгарско детеводство за малките деца".

С подobaваща деликатност двамата съставители - Бозвели и Васкидович въвеждат децата в ежедневните им задължения и ги напътстват да бъдат внимателни, особено по време на игри, когато скачат и тичат, да не се поддават на ленност и да избягват хазарта. Надмогването им търсят в две посоки - чрез разходки и телесен труд.

Същите поучителни слова, принципи и идейни построения Е. Васкидович отстоява в публикуваната в Белград през 1847 г. "Наръчна книжка". Без да предлага качествено нови познания той обобщава вече известните и извежда норми на активно поведение: "Силното движение е вредително, а умереното ползва здравието" и "Не се упражнявай абие (веднага - бел.авт.) по обед в големи работи".

Книжовните занимания на Сава Хаджилиевич Доброплодни започват в средата на столетието. Ерудиран, със солидни чуждоезикови знания, той превежда гръцки издания, а по-късно въгражда образците в структурата на собствените си книги.

Разделена на пет части "Игиономия, сиреч правила, за да си вардим здравието" (1846) насочва читателите към оздравителните средства и системата на тяхното приложение. На празния живот е противопоставена гимнастиката, "за да не изпадне тялото в болести". За най-полезни се сочат ходенето по полето, ездата на кон, хорото, "Истина е, твърди той, че когато правим телесно упражнение можем по-много и с по-малко бедствие на животът и на здравието ни, да се предадем в работенето на умът".

Във въведението на книгата си "Кратко здравословие или уроци, за да си вардим здравието" (Белград, 1856) Доброплодни уточнява - "Събрах, избрах, наредих и напечатих, защото нужно би било да имаме и една таквази кратка поне книга, която да ни поучава как да си вардим най-драгоценното нещо, здравието, без което не можем усети никаква сладост....".

Изявлението на автора не звучи нескромно. Дотогава въпросите за хигиената и опазването на здравето заемат само част от съдържанието на книгите, а в повечето случаи поради преводния им характер отразяват особеностите на чуждия бит. В новото издание Доброплодни превежда умела здравна политика "Хладните бани са полезни на децата, на възрастните, както и на много болести, - твърди той и препоръчва"...

В ГОРЕШИТЕ ЛЕТНИ ДНИ ПЛАВАНИЕТО И КЪПАНИЕТО В МОРЕТО И РЕКИТЕ". НА ХОРОТО И ТИЧАНИЕТО И ВЪЗМОЖНИТЕ ПОВРЕДИ ОТ ПРЕКОМЕРНАТА ИМ УПОТРЕБА ТОЙ ПОСВЕЩАВА ГЛАВА VIII. ПРОПЕРЪКИТЕ СА: МЯРКА В ИГРАНЕТО И СЪОБРАЗЯВАНЕ С КЛИМАТИЧНИТЕ УСЛОВИЯ. ЦЕННА, ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ЗДРАВНО-ХИГИЕННОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ, КНИГАТА Е ПРЕИЗДАДЕНА ПРЕЗ 1864 Г., НО САМО КАТО "КРАТКО ЗДРАВООСЛОВИЕ".

ПРЕЗ ТОЗИ ПЕРИОД КАТО ПУБЛИЦИСТИ СЕ ПРОЯВЯВАТ Д-Р ИВАН СЕЛИМИНСКИ И НЕОФИТ БОЗВЕЛИ. ОРИГИНАЛНИ ЛИЧНОСТИ, ТЕ СА СИЛНО ПОВЛИЯНИ ОТ ДУХОВНИТЕ ДВИЖЕНИЯ И ИДЕЕН ЖИВОТ НА СТОЛЕТИЕТО, ОТ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОТО ФИЛОСОФСКО И ПОЛИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ.

ОСНОВНА ТЕМА ВЪВ ФИЛОСОФСКИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА СЕЛИМИНСКИ Е ТАЗИ ЗА ПРОСВЕЩЕНИЕТО, "НЕОБХОДИМ ФАКТОР В БОРБАТА СРЕЩУ НЕВЕЖЕСТВОТО И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ, СРЕЩУ ЗАБЛУДИТЕ И ДУХОВНИТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ".

САМ УСЕТИЛ ДУХЪТ НА ВЪЗПИТАНИЕТО В ГЪРЦИЯ СЕЛИМИНСКИ СЕ СТРЕМИ ДА ПРЕДЛОЖИ СОБСТВЕНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ХАРМОНИЯ МЕЖДУ ДУХОВНОТО И ТЕЛЕСНО ВЪЗПИТАНИЕ. НЕЕДНОКРАТНО ПОДЧЕРТАВА, ЧЕ ЕСТЕСТВЕННОТО ВЪЗПИТАНИЕ СЕ ОГРАНИЧАВА В ПОЛЕЗНО ДЕЙСТВИЕ НА СЕТИВНИТЕ, ДЕЙСТВАЩИТЕ И МИСЛОВНИ ОРГАНИ. ТЯХНОТО УКРЕПВАНЕ, РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ, ГОДНОСТТА ИМ ДА ИЗПЪЛНЯВАТ ФУНКЦИИТЕ СИ, СВЪРЗВА С МЪДРОСТТА НА ПРИРОДАТА СЪЗДАЛА ЗАКОН, "КОЙТО НЕ ТЪРПИ ОТКЛОНЕНИЕ, А ИМЕННО - УПРАЖНЕНИЕТО" [31,36].

ПУБЛИЦИСТИЧНАТА МУ ДЕЙНОСТ ДОПЪЛВАТ И ПИСМАТА ДО БЛИЗКИ ПРИЯТЕЛИ. В ТЯХ ТОЙ УБЕЖДАВА ДА СЕ УПРАЖНЯВАТ НЕПРЕКЪСНАТО, ЗАШОТО "КОЛКОТО ПОВЕЧЕ ЕДНА ЧАСТ СЕ НАМИРА В ДЕЙСТВИЕ, ТОЛКОВА ПОВЕЧЕ СЕ РАЗВИВА И УСЪВЪРШЕНСТВА". ЗА НАЙ-ПОЛЕЗНИ СОЧИ ГИМНАСТИКАТА, ИГРИТЕ, РАЗХОДКИТЕ, КОННАТА ЕЗДА.

С "РЕЧТА СИ ПО ПРИРОДНОЙ ДОЛЖНОСТИ", ПРОИЗНЕСЕНА ПРЕЗ 1845 Г. Н. БОЗВЕЛИ СЕ ПРОЯВЯВА И КАТО ПУБЛИЦИСТ. ЧРЕЗ СИЛАТА НА СЛОВОТО ТОЙ ВНУШАВА, ЧЕ "... ЧЕЛОВЕСКОТО ТЕЛО ДО ТОГАС В ЗДРАВИЕ ПРЕБИВАВА ДОКАТО МУ СЯ НАХОДЯТ ВСИТЕ СТАВИ В ЦЕЛОСТТА, И В ОНАЯ УРЕДБА, В КОЯТО СА ОНИА ОТ ТВОРЕЦА УЧРЕЖДЕНИ ..." [1]. ИЗРАЗЕНАТА ПО СЪЩОТО ВРЕМЕ МИСЪЛ ЧЕ "ЗДРАВИЕТО Е СЪТЪЛБ, НА КОЙТО СЕ ОСНОВАВА НАШИЯТ ЖИВОТ" СТАВА СИМВОЛ НА ЦИВИЛИЗОВАНОСТ.

ПРЕЗ В Т О Р И Я ПЕРИОД ЖАНРОВАТА СТРУКТУРА НА ЛИТЕРАТУРАТА Е ПО-РАЗНООБРАЗНА. ПУБЛИКУВАТ СЕ ПЪТЕПИСИ, НАУЧНИ ОПИСАНИЯ И ТРАКТАТИ, ПОЯВЯВА СЕ ПЕРИОДИЧНИЯ ПЕЧАТ - ВЕСТНИЦИ И СПИСАНИЯ.

УЧЕБНИЦИТЕ, ОСНОВЕН ВИД И ТОГАВА, ЗАПАЗВАТ КОМПИЛАТИВНОТО СИ СЪДЪРЖАНИЕ И ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА НАСОЧЕНОСТ. БРОЯТ НА АВТОРИТЕ СЕ УВЕЛИЧАВА ЗНАЧИТЕЛНО, НО ВЪПРЕКИ ТОВА ТЕМАТА ЗА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ ВСЕ ОЩЕ Е С ХАРАКТЕР НА "ЗДРАВНИ ЗАВЕШАНИЯ". ТАКИВА СА "НОВ БЪЛГАРСКИ БУКВАР" (БУКУРЕЩ, 1856) НА РАШКО БЛЪСКОВ И "БУКВАР ИЛИ ВЗАИМОУЧИТЕЛНИ ТАБЛИЦИ" НА ХРИСТО ДАНОВ.

По-разгърнати форми за възпитание предлагат публицистите. Александър Екзарх, в "Плана за устройство на училищата" [23] определя как-то принципите, върху които се гради възпитанието, така и условията, при които да се извършва - на открито, "всрещ обширно пространство земя", съпроводено с игри, и танци с музика. Важно според Екзарх е учителите да познават добре условията за здрав (хигиеничен) живот и по пътя на подражанието - в спорта, в музиката и танците учениците да опознаят националните особености, а оттам и "всички страни на глобуса".

Повлиян от англосаксонските и френските педагогически идеи той предлага и в българските училища да се въведе длъжността спортен директор. Преосмислен е и нейният статут, но утопична за условията на България, тя остава само проект.

През 1853 г. "Цариградски вестник" уведомява читателите, че в книгооборота се включват още две преводни издания - "Руководство за физическото и нравственото възпитание женското пола" и "Совети за непраздни жени" [76].

Автор на ръководството е Е. Дарвин, допълненията - на Е. Гюфеланд, преводът от немски на руски - на д-р Н. Зацепин, а от руски на български - на Х. Г. С.

Втората книга е по съчиненията на Фуркроа, Салмада и системата за естествено възпитание на децата, предложена от Г. Бюфон. Нейни преводачи са - К. Г. от френски на руски, а от руски на български - З. К. - Захари Княжевский.

В "Предизвестяването", чието автор е той, недвусмислено се подчертава, "че якото и нездраво състояние (тялото) на човека зависи обикновено от вниманието (грижането)... употребено на него в първите години. Ако би направата му да е безобразна (грозна) или слаба, то причина за това бива по-много от незнание, нежели от времето и природата".

Ръководен от тези мисли и печалната равностойност, че от непросветеност умира три четвърти от новородените и половината от родилките той систематизира основните правила за бременните: винаги на чист въздух; ежедневна разходка - вечер един час, а сутрин два, пешком извън града или селото; леко и широко облекло; въздържане от гняв и телесни слабости. За новородените препоръчва спане на открито, да бозаят до 9-15 месеца, да не бъдат пристягани и да плачат, "за да изразят чувствата си".

В публикуваната на немски език "Славянска философия" (Прага, 1855) д-р П. Берон доразвива собствената си теза и сочи гимнастиката като средство за поддържане доброто състояние на организма и намаляване на заболяванията.

На "Отгледването на малките дечица" посвещава трудът си и Кръстю Мирски [19]. Запознат с педагогическите идеи на Ян Амос Коменски, той издига глас против едностранното възпитание. "Ако развие-те само телесно сина си, той ще стане добър пехливанин, а ако обърнете всичкото си внимание само на душевната му сила... то ще си отгледате чадо изумено...". Изходът според авторът е да се поучим от англичаните (а не от немците), които "оставят милите си рожби и свободни да си играят".

За хармонично възпитание призовава и далновидният ни педагог Йосиф Ковачев. В "Школска педагогия" (Свищов, 1873) той предлага комплекс от конкретни дейности с цел гимнастическото обучение да стане част от цялостния възпитателен процес. Основанията за това според авторът са, че то подпомага вниманието, възпитава в ред и влияе върху волята и енергията.

В "Що иска хигиената от народното школо" Ковачев уточнява: "... доволно място за градина, гимнастика и игри; за двете последне се брое около 3 м² на дете, а в големите паузи учителят "да позволява на децата потребните игри или гимнастически упражнения", без това да е задължение.

В разсъжденията си за играта Ковачев изпреварва своите съвременници. Тя е работа и свещено право на детето, тя занимава и отхранява фантазията му, упражнява разума, подчинява го на природните закони. На въпроса: що иска и що е дължно школото, Ковачев извежда два принципа: да подготвя свободни и самостоятелни човеци и "да хвърли от себе си важният си поглед и да признае играта за еднородна сила".

С практическо приложение е и преведената от д-р Димитър Моллов книга на Карл Реклам "Игiena или как да се варди здравието и работната сила между народа" (Виена, 1878).

Най-обемното през тази епоха издание е и най-информативно и полезно по отношение методите и средствата, които предлага, терминологичните обяснения и нагледността.

В раздела "Телесна диетика" авторът вменява: "Г и м н а с т и - ч е с к и т е у п р а ж н е н и я трябва да се приемат във всичките без изключение училища, в тяхната учебна програма като предмет на преподаването. Нюждните за това стаи трябва да са в самото училище или наблизо до него; трябва също да наемат особен учител за гимнастиката, който по педагогическото си образование да не отстъпва в нищо на другите учители".

Становището на Реклам не е ново за просветната ни политика. Със структурното и учебното преустройство на килийното училище това става цел на българските педагози. Нов е подходът на автора - диферен-

циране според мястото на живеене и пола. В големите градове - гимнастическо възпитание; в селата - общи игри; в женските училища - гимнастически игри и свободни упражнения и всички те подчинени на идеята за защита на отечеството и свободата. "Плаването - гимнастиката - военното учене - ето средствата за спасението на своя и чуждия живот в опасна минута", заключава Реклам.

Запознат с вредните влияния на видовете труд, авторът посочва набор от средства за телесна диететика. Предложените от Реклам шестнадесет упражнения, "главно за късно употребление", са с общо въздействие, дозирани от 8-10-15 до 40 пъти. При признаци на невнимание и глъчка, ако упражняването е в училище, авторът препоръчва борба и упражнения в скачане и продължително бягане.

Разбира се, книгата само информира и насочва мисленето. Предложените мерки и норми не са въведени в нито едно производство или занаят у нас, но публикуването му е достатъчно основание да се счита, че още през възраждането има наченки на теория на оздравителната и производствена гимнастика".

Налагат се и пътеписите. С познавателна цел Иван Богоров обхожда българските земи и през 1868 г. публикува впечатленията си. Прецизни, те обогатяват в исторически план знанията за традициите и обичаите, моралът и културата на народа ни.

"Ничто не е по-хубаво, ничто не е по-угодно от пътуването, затова остави за време отечеството си, па пътувай" - гласи първият абзац от "Правила върху живота на човека" (Цариград, 1871). Призивът си неизвестният автор подсилва с примери от природата: "...застоялата вода ся покварява и усмърдява... слънцето, ако би стояло все на едно място, не щеше ли да додее и омръзне... мечката, ако не излизаше от пещерата си, щеше ли да ся нахрани? У менуванието стои желанието за живот" - заключава той.

На мисълта да пътува подчинява живота си и пламенният народен будител, романтик и мечтател Бачо Киро Петров. До търновското бесило той стига, след като е изминал пътищата на отечеството и възхвалил красотите на родното си село Бели турчета (дн. Бяла черква).

Историк по интуиция, пътешественик по убеждение, Бачо Киро сам се нагърбва със задължението "да прикаже" на съотечествениците си каквото е видял. В специалната ни литература, без да се вземат предвид целите на пътуванията му, все още се твърди, че той е първият български турист [39].

С кривак и съдрана абица през 1872 г. Бачо Киро се отправя за Влашко. Сладкодумен разказвач, той намира покровители навсякъде, където попадне. След деветдневни скитания Даскала се завръща, но впе-

чатленията му от макината (итал. автомобил) "що газ разпроважда и друга що вода élvezжда" са незаличими.

Същата година той се озовава и в Цариград и описва двете си пътувания в проза. През 1873 г. в Русе под заглавието "Пътуването на Бача Кира" излиза първата му пътеписна книжка, в която с неприкрито самодоволство провокира: "Който има някъде мерак, тръгва, отива пешак".

В борбата за културно възраждане изпъкват родолюбивите амбиции и на охридчанина Григор Пърличев. Поетическото му творчество е от интерес и за нас.

През 1860 г. поемата на Пърличев "Арматолос" ("Войводата", "Сердарят") е ~~нагласна~~ на поетическия конкурс в Атина. Историческите мотиви в нея отвеждат в началото на XIX в., когато в Охрид управлява Джеладин бей, албанец по народност, но покровител на християните [34]. Многобройните набези на албански бандити са възпирани от славния Кузман Капитан, възпят от народа в песни. Сюжетно Пърличев избира мотив на поемата от тях. Безстрашен, Кузман побеждава "...широкогърдният Якуб, непобедим в бореньето... Рушит - опитен в божествените хора и страшен в борбите... опитният стрелец Абдурахман, чийто бърз куршум никога не сбъркваше...".

Истинска историческа балада, поемата се разглежда и като апология на възстановяващата се тогава олимпийска идея. Придава й се и такъв смисъл. Г. Баласчев един от изследователите на Пърличев и преводач на поемата от гръцки на български, изяснява този момент: "Не се забавил и подаръкът на Заппа (60 драхми), комуто Пърличев по съвета на охридчанина Иван Сапунджиев, вестникар в Атина, посветил поемата си, като на основател на новите "олимпийски подвизи".

Друга форма за пропаганда на новите идеи са лекциите. По проблемите на хигиената и гимнастиката в Болградското училище реферати изнасят д-р Начев и П. Теодорович.

Впечатлява речниковия фонд на д-р Начев. Точни, без излишества са определенията за най-нашумелите тогава термини - "телесно упражнение", "гимнастика", "плавание", "ездение", "фехтувание" и "игране".

Бягането, според него, е "скоро вървение, в което и двата крака за веднъж се подигат от земята"; скачането - "движение мигновено от пригънване и вспъчване на тялото, придружено с насилване, като оставят в същото време и двата крака земята". Гимнастиката, твърди авторът, се състои от изкуствени движения, чиято цел е "утвърдяването на мускулите". Арсеналът от упражнения е многоброен, но "едни имат назначение да тургат само една част на тялото в движение, други пък цялото тяло". Плаването е способност на човека да се държи на повър-

хността на водата и "турга в игра сичките мускули на тялото". Езденето развива долните крайници и трупа, фехтуването дава сила на правата (дясна) ръка и двете бедра, но и двете да се наченват по-тепенно. Под игра авторът разбира танците - "сегашните игри не са друго нещо освен едно вървение в едни малки и сгъстени стъпки, придружени с подскачане". Целта на играта от хигиенни съображения е да даде лекост и пригънливост (гъвкавост) на тялото. Лекциите си ентусиазът завършва с успокояващата го мисъл, че "задържахте от това доста практически познания за живеене".

Дејни популяризатори на идеята за хармония са и ПЕРИОДИЧНИТЕ ИЗДАНИЯ. В тях, наред с политическите проблеми, основна тема е и тази за възпитанието. В броя си от 5 дек. 1853 г. "Цариградски вестник" уточнява, че "под имя възпитание разумеется добро отхранване, науцване, образование в науките и изкуството в науките". То бива "физическо и морално, сиреч телесно и душевно" и дава на човека нов живот, който му помага да се усъвършенства. Главното средство за това, гимнастиката, според "Български книжици" е оставено в "небрежение".

В статията си "За училищата" Нешо Бончев убедително доказва, че и в нашите училища, подобно европейските трябва да се въведат игрите и телесните упражнения (в съчетание с трудови дейности), но като "... им се тури ред и се определят дни за состезания". В предложената от Бончев програма за класическите и реалните училища хорариумът на часовете по гимнастика е определен съответно на 14 и 19. Нешо Бончев - отличен познавач на гръцкия език, подробно описва системата на възпитание в древна Гърция и въвежда термините: палестра, мятане диск, олимпийски игри, състезания.

Побългарената, както уговаря преводачът, статия "По възпитанието" от швейцарското списание "Школа" допълва знанията по древна история. В ретроспективен план е проследена еволюцията на гимнастическото изкуство, от първите известни форми до наши дни. Източникът изяснява и етимологията на думите Г И М Н О С (гр. игра с голо тяло) и П А Н К Р А Ц И Я (спорт, съставен от елементи на бокс и борба), ритуалите по време на олимпийските игри. Точно е описана и спецификата на състезанията по борба - голи, участниците се мажат с дървено масло и се посипват с пясък, обичай, пренесен от остров Крит в Спарта, а оттам в Атина. Вметнато е и името на Ликург, цар на Спарта, въвел гимнастиката в ежедневието на жените. За бъдещите воители на Гърция също се провеждат олимпийски игри, но само по пет дисциплини - борба, дълъг скок, бягане, надхвърляне с тояга (джирит) [70] и мятане на камък. Заклучението, че с упадъка на Гърция гимнастиката става изкуство за комедианти и пехливани, частично обяснява защо дълги години тя се

ТРЕТИРА КАТО ПОМОЩНО СРЕДСТВО С ОБЩОФИЗИЧЕСКА НАСОЧЕНОСТ, А НЕ КАТО СПОРТ.

Възходът на гимнастиката през късното средновековие авторът свързва с имената и идеите на Лютер, Меркуриалис, Джон Лок, Фулер, Жан Жак Русо, д-р Тисот, Нахтигал, Петер Линг, Лудвиг Ян, Клас, Шпийс, д-р Гиолм.

Възхищението от постиженията на древните гърци не стихва. За чудовишната сила на борците Херакъл, Тезей, Филип, Милон Кротонски, Теаген, победители в олимпийски, немейски, истмийски и питийски игри, пишат десетки автори. Гръцката гимнастика се сочи като еталон, класификацията ѝ се приема и модернизира в съзвучие с времето. П. Теодорович се обявява за идеалната гимнастика **КАЛОКАГАТОС**, с присъщите ѝ гимнастично-художествени средства [62]. Добри войници извежда три вида гимнастика – телеупражнителна (да умножи телесните сили); боряшка (за забавления) и военна (подготовка за нападение и отбрана) [71].

Популярно навсякъде в Европа, твърди сп. "Книговише за прочитане" обучението на момците и девойките се води в общи и странни гимназии. Кой са странните гимназии не се уточнява, но затова пък видовете обучавания се разискват нашироко.

В първата група – дейно или мускулно обучаване (с общо въздействие), влизат: вървеж, тичане, скачане, игра на хоро, борене, биене със сабя, плуване; във втората – страдателни или люлчени ("кога някой се остави да го носят или да го возят"), са включени: люлеене, плаване с ладия, яздене на кон и третата – мир или почивка, е тази, средствата на която "...докарват възсечивата ни едно безсилно влияние, което прави да отслабнува тяхната живост".

В статията си "Каква програма е най-прилична и кои са учебници най-сгодни за народните школи" [64] Йосиф Ковачев набелязва комплекс от упражнения, приложими във всичките класове през междучасията или антрактите. Строго дозирани, те се редуват с дихателни упражнения и почивка. В последната група Ковачев препоръчва и упражнения с тояга, описанията на които и очакваното от тях въздействие позволяват да ги отнесем към съвременната изправителна гимнастика [73]. Изискванията на автора са конкретни: упражненията да се изпълняват преди обяд на чист въздух, кротко, дружно и под такт. За следобедните часове той препоръчва обичайните за децата игри.

В такъв дух са и здравно-хигиенните напътствия от страниците на "Цариградски вестник", "Читалище", "Гайда", "Педагогическа книжнина", "Периодично списание на Българското културно дружество". Списание "Читалище" апелира към родолюбивите лекари да напишат нещо вър-

ху хигиената и изразява почуда, че още няма "сочинение в този дух на български".

През 50-те години на XIX в. хигиената е определена като "наука за съхранение на здравето" и главната ѝ задача е да създава и съблюдава правилата. П.Р.Славейков ги определя като "поръчвания на здравето" [59], неизвестен автор като "здравни параграфи" [74], но и двамата ги обвързват с физиологията.

Нашумява темата и за телесната хигиена, за необходимостта от ползването на баните. Много тактично сп. "Български книжици" пише "... сравнително с някои други прости народи, нашите българи са доста чисти, но те не са стигнали дотам, щото да нямат нужда да пазят някакви правила за чистота".

С констатациите на П.Пъргов за хигиенните неуредици в училищата спокойният тон става още по-привиден. "Като са зле сглюбени дъските на дюшето излиза на облаци прах и напълня училището с гъста мъгла и пепел". Изходът според него е в устрояване на гимнастически плацове, а според П.Р.Славейков - на поприща, за всеобщо упражняване във въврица, така той нарича гимнастиката [59].

В подбора на средствата авторите са единодушни: разходки, тичане, яздене на кон, плуване, игри. П.Семерджиев в адаптираната си по книга на д-р Кодим статия "Телесното движение" установява норми, валидни за туристите и в наше време [77], "Ходенето по баир е по-ползвателно отколкото по равнина, защото в такъв случай всичките почти членове се намерват в движение, а и диханието по-добре се извършва; по-добре е да ходиш надалеч, отколкото наблизо, че много пътя да се повръщаш; най-угодно време за разходка е пред обед, или три сахата после обед".

Потребни за българина, според Семерджиев, са и народните хора, но "онзи, който побледнее и когото захване да бодне в гърдите, да остави играта". Наблюденията си от животинския свят той транслира в правило: "... ако в играта си се уморил и искаш да се расхладиш с малко вода, то пий колкото си жедян, но само тогава, ако мислиш пак да продължиш... иначе треба да чакаш барим един сахат".

От 1861 г. актуална тема на българската периодика е възпитанието на малките деца по системата на Фрьобел. Статиите по страниците на сп. "Читалище", "Български книжици", "Ръководител на основното училище" запознават с организацията, програмата и методите на възпитание в така наречените забавачници или детски градини. Тогаващите източници ги третират като специални учебни заведения, чиято грижа е моралното и физическото развитие на децата от двата пола на възраст от 2 до 6 или 7 години. Преимущество на системата е постигнатото съ-

ЧЕТАНИЕ НА ИГРОВИЯ МЕТОД С ПРЕДМЕТНОТО ОБУЧЕНИЕ И МУЗИКАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ.

НА СТРЕМЕЖА ЗА ЕМАНЦИПАЦИЯ НА ЖЕНАТА СЕ ПРОТИВОПОСТАВЯ В „ИСТОЧНО ВРЕМЕ“. ИЗЯВЛЕНИЕТО, ЧЕ ДЕВИЧЕСКИТЕ УЧИЛИЩА СА РАЗСАДНИЦИ НА МОДАТА И УНИЩОЖИТЕЛИ НА НАРОДНИТЕ ОБИЧАИ, ПРОЗВУЧАВА ДРАСТИЧНО. АВТОРЪТ А. ДРАГИЕВ Е КАТЕГОРИЧЕН: ТЕЛЕСНОТО ВЪЗПИТАНИЕ ТАМ Е В НЕМАРА, ДЕВОЙКИТЕ УЧАТ ФИЗИОЛОГИЯ, НО ХОДЯТ С КОРСЕТИ ИЗВИТИ ЧЕПИЧЕТА, БЕЛИ И ЧЕРВЕНИ КАПЕЛИ, А РЪЧИЧКИТЕ ИМ УВИТИ В РЪКАВИЧКИ“.

СП. „ЗНАМЕ“ ПУБЛИКУВА ЧАСТИ ОТ КНИГАТА НА ТЕН (ПАРИЖ, 1872) ПОД ЗАГЛАВИЕТО „ЗА ВОСПИТАНИЕТО В АНГЛИЯ“. ПРИМЕР СА КОЛЕЖИТЕ В ИТОН И ХОРОУ, КЪДЕТО КРИКЕТЪТ Е НАЙ-ПОПУЛЯРЕН.

ЧРЕЗ ИЗВЕСТИЕТО СЕ ВЪВЕЖДАТ НОВИ КАТЕГОРИИ И ТЕРМИНИ, НЕИЗВЕСТНИ ДО ТОГАВА НА БЪЛГАРСКИЯ ЧИТАТЕЛ – СЪДИИ, ПУБЛИКА, ТРЕНИРОВКА, ПРОФЕСИОНАЛИЗЪМ, АСОЦИАЦИЯ („ПРИЛИЧА НА МАЛКО САМОСТОЯТЕЛНО ГОСПОДАРСТВО, КОЕТО ИМА СВОИ НАЧАЛНИЦИ И СВОИ ЗАКОНИ“), ФУТБОЛ, БОКС, СЪСТЕЗАТЕЛНО БЯГАНЕ. ЗА ВЪЗМОЖНИТЕ ДВИЖЕНИЯ И КОМБИНАЦИИ С ТОПКА – „ДЖУС-ВАНЪЕ, ЗАВТИЧВАНЕ ДА СЕ УЛОВИ.... ИГРА НА ЦАРСТВО“ – ИЗДАНИЯТА ИНФОРМИРАТ ДОСТА РАНО [77], НО ЗА ТОЧНОТО ИМЕ „ФУТБОЛ“ – ЕДВА ЧРЕЗ ТАЗИ СТАТИЯ. СЪЩНОСТТА НА ИГРАТА Е ОБЯСНЕНА ЛАКОНИЧНО – „ЕДНО ОТДЕЛЕНИЕ СЕ СПУЩА И НАПАДА ДРУГО“.

СЪСТЕЗАТЕЛНОТО БЯГАНЕ „ЗАЙЦИ И ЛОВНИ КУЧЕТА“ Е СИМВОЛ НА ЕМОЦИЯТА – ПАДНАЛИ СЪСТЕЗАТЕЛИ, ЗАГУБЕНИ В КАЛТА ОБУВКИ. ЧИСТО „ИНГИЛИСКИ“ СПОСОБ ЗА РЕШАВАНЕ НА СПОРОВЕ ОТ ВСЯКАКВО ЕСТЕСТВО Е БОЯТ С ЮМРУЦИ (БОКС). ПОДЧИНЕН Е НА СОБСТВЕНИ ПРАВИЛА, ИМА МЯСТО, ПУБЛИКА И СЕКУНДАНТИ. ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ДВУБОИТЕ Е 30 min, НО ЧЕСТО „ДОРДЕ МУ НЕ ОСТАНЕ НИКАКВА ВЪЗМОЖНОСТ ДА ВИДИ ЯСНО И ДА СЕ ДЪРЖИ НА КРАКАТА СИ“.

УДОВОЛСТВИЕ ЗА ЖИТЕЛИТЕ НА ЛОНДОН – ТВЪРДИ СПИСАНИЕТО, СА ЕЖЕГОДНИТЕ ГОНКИ С КАИЦИ, ПРОВЕЖДАНИ ПРЕЗ МАРТ ПО РЕКА ТЕМЗА. ВСЯКА КОЛЕГИЯ СЕ ПРЕДСТАВЯ СЪС СВОЙ КАИК ОТ ОСЕМ ГРЕБЦИ И ЕДИН КОРМИЛНИК, УПРАЖНЯВАНИ 5-6 НЕДЕЛИ В ПРЕПЛУВАНЕ ПО 12-20 МИЛИ ВСЕКИ ДЕН. ПОБЕДИТЕЛИТЕ ОТ ГОНКИТЕ СЕ ЧЕСТВАТ ПОДОБНО ГРЪЦКИТЕ АТЛЕТИ. ЧЕСТО ОБАЧЕ СТРАСТИТЕ НАДДЕЛЯВАТ НАД РАЗУМА И ТОГАВА НА ПОМОЩ ИДВАТ ШКОЛУВАНИТЕ В КОЛЕЖИТЕ ЮМРУЦИ. НА НИСКИТЕ УВЛЕЧЕНИЯ АВТОРЪТ ПРОТИВОПОСТАВЯ ГИМНАСТИКАТА И АТЛЕТИЧЕСКИТЕ УПРАЖНЕНИЯ, „ЗАЩОТО ПРИСПИВАТ ЧУВСТВЕНОСТТА И УСПОКОЯВАТ ВЪОБРАЖЕНИЕТО“.

СЪС СЪОБЩЕНИЕТА ЗА ДРУГИ СЪБИТИЯ В ЕВРОПА, В БЪЛГАРСКАТА ЕЗИКОВА СИСТЕМА СЕ ВЪВЕЖДАТ И ТЕРМИНИТЕ: ЖОКЕЙ, КЛУБ, ТУРИСТ, ЯХТ, БОКС, ЖУРИ. ПРОИЗХОДЪТ ИМ, ПЪРВОНАЧАЛНАТА УПОТРЕБА И ЛЕКСИКАЛНО ЗНАЧЕНИЕ, ВКЛ. И СПОРТНОТО, РЕГИСТРИРА Л. ВАНКОВ.

ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО ИМ ИЗВЕСТИЯТ „ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“, „ДУНАВ“,

"Свобода", "Гайда", "Българска пчела" и списанията "Читалище" и "Български книжици". То е сведено до следното: "Десет коня от I ж о - к е й к л у б в Лондон ся натовариха през Немско за Египет" (1850 г.). Иван Богоров придава на "жокей" и значението "млад кочееш" (1869 г.).

"Всичките Лондонски к л у б о в е (местосъбирания) решихся да отворят вратите свои" (1851 г.). Под същата форма тази дума е запазена и до днес в езика ни.

Опосредствена заемка от английски през френски е терминът т у р и с т. Въвежда го "Цариградски вестник" (1856 г.) със съобщението, че "... богати англичани туристи, посетили полесраженията в Крим". Ив. Богоров му придава смисъл на "пътувач" (1869 г.).

Обяснението за я х т е лаконично - "параход за разходка" (1858 г.). Лесно адаптирана към българския език е и думата б о к с. "Някой си англичанин, който бил най-искусен в ръцете, за да се бие с юмруци, игра която англичаните наричат бокс" (1866 г.).

Като спортен термин се приема и думата ж у р и - "съдебни заседатели, комисия от веши лица, която присъжда награди и др."

Упоменаването им, само по себе си е доказателство, че българската спортна терминология, като особен лексикален пласт в езика ни, изпреварва появата на спорта. Множеството производни (напр. бокс - боксьор, боксов, боксови, боксьорски) напомнят за бързата им и лесна езикова приспособяемост. Тогава и по-късно техни популяризатори са периодичните издания.

В тях, освен сериозни четива се съдържат и сензации. Юрдан Ненов (учител на Ив. Вазов - бел.авт.) от Сопот предупреждава за най-грозящите опасности при пътуване в Швейцария - лавините [56]. "Така се наричат по-големите камари от снега... причина за чието падане може да бъде твърде малка вещ". Вероятно съобразено с тогавашния опит авторът съветва: "Изваденият от лавина се потопява в студена вода, после във все по-топла и накрая се разтрива с вълнен парцал".

За същите опасности в планината Бланк (Бяла планина, Монблан) съобщава и в "Зорница". Интригуващи са подробностите по възлизането на двамата пътници - д-р Пакар и Жак Балма. То, както уведомява вестникът е осъществено през 1786 г. [60] с помощта на водители, които "познават добре страните на възлизането, вървят напред в разстояние 10 до 15 разкрача едни от други..., а подир тях идат пътниците". Всички те са свързани с едно яко въже, вързано около кръста"... и кога се случи някой да се подхлъзне или да загуби равновесие другите тутакси запъват и го удържат".

Вестникът съобщава и за нещастни случаи, предизвикани от скъсване на въжето, когато "синца струпват се в пропаста и ся съсипват..."

СТРАХЪТ ОТСТЪПВА МЯСТО НА УДИВЛЕНИЕТО ПРЕД "... СКАЛНИТЕ ПИРАМИДИ ВЪЗВИСЕНИ НАД ОБЛАЦИ И ПОКРИТИ С ВСЯКОГАСHEN СНЯГ И ЛЕД". НЕСПОКОЙНИЯТ ЧОВЕШКИ ДУХ НАДДЕЛЯВА. УВЕНЧАНО СЪС СПОЛУКА МНОГОЛЕТНОТО ДРЪЗНОВЕНИЕ НА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙЦИТЕ ОТВАРЯ НОВА СТРАНИЦА В СВЕТОВНАТА ИСТОРИЯ. ОТ НЕСЪВЪРШЕНИЯ ОПИТ НА ПЪРВИТЕ, КАТО ДВИЖЕНИЕ ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ПРИРОДАТА, СЕ ЗАРАЖДА АЛПИНИЗМА. ТОГАВАШНИТЕ ТЕРМИНИ: ВЪЗЛИЗАНЕ, ВОДАЧ, ПЪТНИК, СТРАНОПРИЕМНИЦА ("ЗА ПРИЕМАНЕ НА ГОСТИТЕ, КОИТО ДОХОДЯТ ДА ВИДЯТ ТЕЗИ ВЪРХОВЕ ОТ СКАЛИ") СЪС ЗНАЧИМОСТ НА ИЗКАЧВАНЕ, ГИД, АЛПИНИСТ, ЗАСЛОН ОТРАЗЯВАТ И ДНЕСНОТО МУ ПРАКТИЧЕСКО СЪДЪРЖАНИЕ.

ПРЕКЛОНЕНИЕТО ПРЕД ПРИРОДАТА Е ПРЕОДОЛЯНО. СВЕТЪТ СЕ ЗАХЛАСВА ОТ "БЕЗУМНИ ИДЕИ". СТО И ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ СЛЕД СОЛОМОН ДЕ КОСА АНГЛИЧАНИНЪТ СТЕФАНСОВ УСТРОЙВА ПАРАВОЗА "ЛОРД" И С ТОВАР ОТ 80 ТОНА ИЗМИНАВА 4 МИЛИ ЗА ЕДИН ЧАС [55].

НЕВЕРИЕТО НА ПЕСИМИСТИТЕ Е СЛОМЕНО. АМЕРИКАНСКИЯТ ПРОФЕСОР ЛОВ УВЕРЯВА, ЧЕ С ИЗМИСЛЕНИЯ ОТ НЕГО КОРАБ, "ЩО ХОДИ ПО ВЪЗДУХА", ЩЕ ДОЙДЕ В ЕВРОПА [54]. "НАЙ-ОПИТНИТЕ АКАДЕМИСТИ В НАКАТА ПО ПЛАВАНЕТО ПО ВЪЗДУХ" - АНГЛИЧАНИТЕ ГЛЕСХЕР И КОКСУЕЛ СЕ ИЗДИГАТ НА ПЕТ МИЛИ ВИСОЧИНА, А МНОГОБРОЙНИТЕ ЕКСПЕРИМЕНТАТОРИ СЛЕД ТЯХ ЗАМЕНЯТ ТОПЛИЯ ВЪЗДУХ С ВОДОРОДЕН ГАЗ, ПРЕОДОЛЯВАТ МОРСКИТЕ ШИРИНИ [58].

ЗА ЮНАШКИТЕ ДУЕЛИ, ГЛАВНО МЕЖДУ ГОСПОЖИЦИ, ЗА СПЕЦИАЛНОТО ИМПРЕГНИРАНО ОБЛЕКЛО ЗА ПЛАВАНЕ ВЪВ ВОДА, ЗА ОСОБЕНИТЕ ХОРА, КОИТО СЕ ГМУРКАТ ЗА БИСЕРИ - ВОДОЛАЗИТЕ, "ЗА ЧЕЛОВЕЦИТЕ, КОИТО ХОДЯТ С КОКИЛИ", ИЗВЕЩАВАТ "ЗОРНИЦА", "ПЪТНИК", "ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК", "БЪЛГАРИЯ".

СПОРАДИЧНИ, ПОВЕЧЕТО ОТ СЪОБЩЕНИЯТА СА С ИНФОРМАЦИОННА СТОЙНОСТ. ЗАРАДИ ПРЕВОДА НА ДРАМАТА "РАЗБОЙНИЦИ" ОТ ШИЛЕР, НЕШО БОНЧЕВ РАЗЯСНЯВА ТЕРМИНА "ШАХМАТ". СПОРЕД ЛИЧНАТА МУ ОСВЕДОМЕНОСТ ТОВА Е "ИГРА С КОСТИ, КАТО ДОМИНОТО, НО Е ПО-МЪЧНА И ДЪЛБОКА. ПРЕДАДЕНА Е ОТ АРАБИТЕ" [63].

ЗА СПЕЦИАЛНАТА КОЛА БЕЗ КОПЕЛА, А С ДЪЛГИ, ГЛАДКИ ВЛАЧИЛА, "КОИТО СЕ ЛЪЗГАТ ВЪРХУ СНЕГА - ШАЙНИ ИЛИ САНЫ", СПОМЕНАВА В "ЗОРНИЦА" [60].

ЦЕННО ОТ ИСТОРИОГРАФСКА И ЛИТЕРАТУРНА ГЛЕДНА ТОЧКА Е СЪОБЩЕНИЕТО ЗА ИГРА НА КРОКЕТ [68].

ПОВОД ТЕРМИНЪТ ДА ВЛЕЗЕ В ОБРЪЩЕНИЕ Е НАЙ-КЪРВАВОТО В НАЦИОНАЛНАТА НИ ИСТОРИЯ СЪБИТИЕ - АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ ОТ 1876 Г. ПРЕЗРЕНИЕТО СИ КЪМ АНГЛИЙСКИЯ КРАЛ ГОЛЕМИЯТ РУСКИ ПИСАТЕЛ ИВАН ТУРГЕНЕВ ИЗРАЗЯВА ЧРЕЗ СТИХОТВОРЕНИЕТО "КРОКЕТ ВЪ ВИНДЗОРЪ":

"Сидит королева въ Виндзорском бору
Придворныя дамы играютъ
В недавно вошедшую в моду игру:
Ту крокет игру называютъ..."

ТАКА В УСЛОВИЯТА НА ВЪЗРАЖДАЩА СЕ БЪЛГАРИЯ СИСТЕМАТА ОТ ЦЕННОСТИ СЕ ПРОМЕНЯ. ПРЕКЛОНЕНИЕТО ПРЕД ИДЕАЛА НА ЕПОХАТА - АНТИЧНИЯ

ГЕРОЙ, ОТСТЪПВА МЯСТО НА НАУКАТА. ЗАЛАГАТ СЕ ОСНОВИТЕ НА ТЕОРИЯТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ. АБСТРАКТНАТА ПОСТАНОВКА ЗА КОМПЕНСАЦИЯ НА ФИЗИЧЕСКАТА ДЕГРАДАЦИЯ Е ЗАМЕНЕНА С ЦЕЛЕНАСОЧЕН ПОДБОР НА СРЕДСТВАТА - РАЦИОНАЛНИ И СТИЛИЗИРАНИ. ОФОРМЯ СЕ НОВО ВИЖДАНЕ, В ЦЕНТЪРА НА КОЕТО Е ЧОВЕКЪТ С НЕГОВОТО ЗДРАВЕ, ВЪЗПИТАНИЕ И ХИГИЕНА.

Гимнастиката - учебен предмет в българските училища

Изложението ДАВА ОТГОВОР НА НЯКОЛКО МОМЕНТА: ОПОСРЕДСТВАНИТЕ ВРЪЗКИ И ПЪТИЩА, БЛАГОПРИЯТСТВАЛИ ПОЯВАТА НА ГИМНАСТИКАТА КАТО УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ; СЪДЪРЖАНИЕТО И ИЗЯВЕНИТЕ РАЗБИРАНИЯ ЗА НЕЯ, И ФОРМИТЕ, ПОД КОИТО СЕ ПРОЯВЯВА.

ПРЕЗ XVIII И XIX В. В ЕВРОПА ТРИУМФИРА ГИМНАСТИКАТА. НЕЙНИ СРЕДИЩА СА ФИЛАНТРОПИНИТЕ [26] И ДВОРЦОВИТЕ АКАДЕМИИ. ПОЯВАТА И, СПОРЕД МНОЗИНА ОТ АВТОРИТЕ, Е РЕЗУЛТАТ ОТ РАЗВИТИЕТО НА БУРЖОАЗНО-ТЕОРИТИЧНАТА МИСЪЛ, С НАЧАЛО-КНИГАТА НА ЙОХАН ГУТС-МУТС "ГИМНАСТИКА ЗА МЛАДЕЖТА" (1793) И ОТ: СОЦИАЛНИЯ ПРОГРЕС, НАМЕРИЛ НАЙ-СИЛНА ИЗЯВА В МАШИНОТО ПРОИЗВОДСТВО, РЕОРГАНИЗАЦИЯТА НА АРМИИТЕ; НАЦИОНАЛНООСВОБОДИТЕЛНОТО ДВИЖЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРАНИ; ПРЕВРЪЩАНЕТО НА ЗАНЯТИЯТА ПО ГИМНАСТИКА В СРЕДСТВО ЗА НАЦИОНАЛНО ВЪЗПИТАНИЕ; ИЗГРАЖДАНЕТО НА СОЦИАЛНИ ИНСТИТУЦИИ, КОИТО ДА РАЗГЪРНАТ ФУНКЦИИТЕ НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ.

СЛЕД ВЕЩАЯ АНАЛИЗ НА ПРИЧИНИТЕ ЗА ПОЯВАТА НА ГИМНАСТИКАТА У НАС ИЗСЛЕДОВАТЕЛИТЕ ОБОСНОВАВАТ И НАЛАГАТ ЗА НАЧАЛНИ РАЗЛИЧНИ СЪБИТИЯ ИЛИ ФАКТИ, И ВЪВЕЖДАТ СВОЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ - ГИМНАСТИКА, ТЕЛЕСНО И ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ, ТЕЛЕСНО РАЗВИТИЕ, ТЕЛЕСНИ И ФИЗИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ. ФИКСИРАНОТО РАЗНООБРАЗИЕ, БЕЗ СЪМНЕНИЕ Е РЕЗУЛТАТ ОТ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ВЪНШНИТЕ ВЛИЯНИЯ, (ГЛАВНО ОТ БУКВАЛНОТО АДАПТИРАНЕ НА КНИЖНИНАТА И ИЗВЕСТИЯТА В ПЕРИОДИКАТА) И ОТ НИВОТО НА КОМПЕТЕНТНОСТ.

ДЪЛГО ВРЕМЕ ПОДХОДЪТ Е УТИЛИТАРЕН - ПОДЧЕРТАВА СЕ ПОЛЗАТА ОТ ТЕЛЕСНОТО УПРАЖНЯВАНЕ, КОЕТО "СОХРАНЯВА ЗДРАВИЕТО И НАПРАВЯ СПАНЕТО НЕОБХОДИМО" [75]. ПРЕЗ 60-ТЕ ГОДИНИ (НА XIX В.) ЦЕЛТА СЕ ВЪЗВИСЯВА - ТЪРСИ СЕ СЪЗВУЧИЕ МЕЖДУ ДУХА И ТЯЛОТО, "ХРАМ, В КОЙТО Е ПОЛОЖИЛ БОГ ДУШАТА, КАТО СВОЙ ОБРАЗ" [59], "СОСУД НА ДУШАТА, НЕЙНО ОРУДИЕ, КОГАТИ СЕЧИВОТО НЕ ЧИНИ И РАБОТАТА ТИ НЕ СПОРИ" [63]. В КРАЯ НА ЕПОХАТА НАШУМЯВА ТЕМАТА ЗА ТЕЛЕСНОТО УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧЕНИКА, ИЗВЕЖДАТ СЕ ДИДАКТИЧНИ ПРИНЦИПИ. ОФОРМЯ СЕ И НАБОР ОТ СРЕДСТВА. НЕШО БОНЧЕВ ИЗРАЗЯВА ТОЧНОТО СИ РАЗБИРАНЕ ЗА НЕМСКАТА ГИМНАСТИЧЕСКА СИСТЕМА И ПРЕДЛАГА НЕЙНИТЕ СРЕДСТВА [63]. В. "МАКЕДОНИЯ" ПРОВЪЗГЛАСЯВА ГИМНАСТИКАТА ВЪОБЩЕ, КАТО "МНОГО ДОБРО СРЕДСТВО ЗА ОТБЯГВАНЕ НА ЛЕНОСТ И ЗА ПРИУЧ-

ВАНЕ НА ТРУДОЛЮБИЕ" [61]. СЛАВЕЙКОВ НАПОМНЯ ЗА СПЕЦИАЛНИТЕ МЕСТА И РЕЖИМЪТ НА ЗАНИМАНИЯ: "... ТРЕБА ДА Е ЕЖЕДНЕВНИЙ ОПИТ ... И СГОДНО ЗА ГИМНАСТИКА ВРЕМЕ Е СУТРИНА ИЛИ ВЕЧЕР ПОДИР ЯДЕНИТО..." [66], СЪОБРАЗЕНО С ПРАВИЛОТО НА ИГНАТИЙ ЛОЙОЛА "ПО-ДОБРЕ НАПРАВИ МАЛКО, ЧЕ ДОБРО, НЕ МНОГО, ЧЕ КАК ДА Е" [65].

В КРАЯ НА МИНАЛИЯ ВЕК, ОТ УВЛЕЧЕНИЕТО В СПОРТА, ГИМНАСТИКАТА Е ИДЕНТИФИЦИРАНА С АТЛЕТИКАТА [12]. В ПО-НОВИ ПУБЛИКАЦИИ [18] ТЯ СЕ РАЗГЛЕЖДА КАТО "УНИВЕРСАЛНО ПОНЯТИЕ, КОЕТО ВКЛЮЧВА В СЕБЕ СИ ВСИЧКИ СРЕДСТВА ЗА ФИЗИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ НА ЧОВЕКА". МЕЖДУ ДВАТА ТЕРМИНА - ГИМНАСТИКА И ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ Н.МИЛЕВ ПОСТАВЯ ЗНАК НА РАВЕНСТВО ПО ЗНАЧИМОСТ. Н.ПЕТРОВА [26], КАТО СЕ ОПИРА НА ИЗТЪКНАТИТЕ ОТ Г.Д.ХАРАБУГА ДВЕ ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ В НАЦИОНАЛНИТЕ СИСТЕМИ ЗА ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ НЕ ПОДКРЕПЯ ТЕЗАТА ЗА УНИВЕРСАЛНОСТ НА ПОНЯТИЕТО ГИМНАСТИКА И ПОДЧЕРТАВА РАЗЛИЧИЯТА В КРАЙНИТЕ ЦЕЛИ. ПОД ГИМНАСТИКА - УТОЧНЯВА АВТОРКАТА, СЕ РАЗБИРАТ "САМО ИЗМИСЛЕНИТЕ ФИЗИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ - БЕЗ УРЕДИ, С УРЕДИ И НА УРЕДИ". С ОБЯСНЕНИЕТО, ЧЕ ТРАКТОВКАТА НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА ДУХ-ТЯЛО Е ИДЕАЛИСТИЧЕСКА, ПО СЪЩЕСТВО ТЯ НЕ ВЪЗПРИЕМА ТЕРМИНИТЕ Т Е Л Е С Н И У П Р А Ж Н Е Н И Я И Т Е Л Е С Н О В Ъ З П И Т А Н И Е. В ТЕКСТА, А И В ДРУГИТЕ СИ ТРУДОВЕ, ТЯ ПОЛЗВА - ФИЗИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ И ФИЗИЧЕСКО ВЪЗПИТАНИЕ.

СПОРЕН Е И ВЪПРОСЪТ ЗА НАЧАЛОТО В ПРАКТИКУВАНЕТО НА ГИМНАСТИКАТА. В.ЦОНКОВ ИМА ДВЕ РАЗЛИЧНИ ОТПРАВНИ ТОЧКИ - ДЕЙНОСТТА НА ДАСКАЛ ТОНИ В РУСЕ КЪМ 1815-20 Г. [43] И НА НЕОФИТ РИЛСКИ В ГАБРОВО ПРЕЗ 1835 Г. [40]. ПРИБЛИЗИТЕЛНО ТАКАВА Е И ПОЗИЦИЯТА НА Н.МИЛЕВ. Н.ПЕТРОВА НАЛАГА НОВА КОНЦЕПЦИЯ И ВИЖДАНЕ; В ЦЕНТЪРА НА КОЕТО ПОСТАВЯ УЧИЛИЩЕТО НА 40-ТЕ ГОДИНИ.

ОБЩО Е МНЕНИЕТО, ЧЕ ТЕРМИНЪТ ГИМНАСТИКА Е УНИВЕРСАЛЕН И ОБОЗНАЧАВА СРЕДСТВАТА ЗА ФИЗИЧЕСКО РАЗВИТИЕ (ИГРИ, РАЗХОДКИ, ВОЕННО-ФИЗИЧЕСКИ (ТАЛИМ) И ГИМНАСТИЧЕСКИ УПРАЖНЕНИЯ, ЛЕКОАТЛЕТИЧЕСКИ ДИСЦИПЛИНИ, КЪПАНЕ И ПЛУВАНЕ), УЧЕБНИЯТ ПРОЦЕС И УРЕДИТЕ ЗА НЕГО.

ТОВА МУ СЪДЪРЖАНИЕ, КАКТО И КРАЙНАТА ЦЕЛ (ДОБРО ЗДРАВЕ И ЖИЗНЕУСТОЙЧИВОСТ) СА ОСНОВАНИЕ ГИМНАСТИКАТА ДА БЪДЕ УЕДНАКВЯВАНА ТЕРМИНОЛОГИЧНО С ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ.

ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ СОЧАТ, ЧЕ НЕЙНИ ЕЛЕМЕНТИ ИМА ОЩЕ В ЗАНИМАНИЯТА НА КИЛИЙНИТЕ УЧИЛИЩА. ПРИСТРОЯВАНИ КЪМ ЦЪРКВИТЕ ИЛИ В НЕГОДНИ СГРАДИ, КИЛИИТЕ СА ТЕСНИ, ВЛАЖНИ, ПРАШНИ, НЕОСВЕТЕНИ, ПОДТИК ЗА УЧИТЕЛИТЕ ДА ПРОВЕЖДАТ УРОЦИТЕ СИ НА ОТКРИТО В СЪЧЕТАНИЕ С РАЗХОДКИ, ИГРИ И НАДСКАЧАНИЯ. В РУСЕ, ОКОЛО 1815-20 Г. ДАСКАЛ ТОНИ ИЗВЕЖДА ДЕЦАТА В ОКОЛНОСТИТЕ НА ГРАДА И СЛЕД ИЗНЕСЕНИТЕ УРОЦИ ИМ ПОЗВОЛЯВА ДА БЯГАТ, ДА СКАЧАТ, ДА ИГРАЯТ НА ЧЕЛИК И С ТОПКА [43]. ТАКАВА Е ДЕЙНОСТТА И НА ПОП АНДРЕЙ РОБОВСКИ В ЕЛЕНА (1835-38 Г.), НА ДАСКАЛ КОЧО СЪ-

бев в с.Ичера, Сливенско. Учениците им подробно описват ежедневните маршировки из черковния двор, разходките до близки местности, общите къпаня през лятото.

Епизодични и на примитивно ниво, заниманията не са изходна база за въвеждане на предмета гимнастика, но са опит, който маркира неговата предистория.

Възрожденските процеси през 40-те години бележат пълно развитие във всички области [7,160]. В страната се завръщат възпитаниците на чужди колежи и университети, по идея на които се открива новия тип училища - класните. Създаването им и публикуването на литература и статии на здравно-хигиенна и педагогическа тематика е предпоставка в учебния процес да се включи и гимнастиката. Първ учител, поне засега, е нареден Геров, преподавал и в трите класа в коптившица. годината е 1846.

През целият период от развитието си (1846-1878 г.) гимнастиката е със статут на учебен предмет за класните и взаимните училища. Върху съдържанието и организацията на преподаването пряко влияят няколко фактора: учителят и неговата подготовка; видът и степента на училищата; насоките на образователните реформи в империята; решенията на учителските събори.

Запазеното описание на уредите в Коптивщанското училище ("дървена постройка, на която били окачени две дебели въжета, два или три "саръка", подобни на днешните върлини, трапец и дървен лост" [27] 46 убеждава в характера на обучението.

Вестта за въведения там нов предмет - "... във Филибилишката кааза дошал някой от Московията та училь децата на талимъ..." достига до Цариград. Едва след намесата на видни българи от Пловдив предизвиканото разследване е спряно.

Гимнастика преподава и Петко Р.Славейков. В Севлиево и Трявна (1849-1854) той въвежда играта с топка, играта на криеница, къпане, разходки и сам участва в тях.

С установяването си в Шумен Сава Доброплодни трансформира елинобългарското училище в класно. В него, в края на 1850 г. са назначени и двама емигранти. Единият от тях - полякът Иван Манастирски въвежда гимнастиката като учебен предмет. За съдържанието ѝ източникът не информира. Съществено е, че се преподава и в двата курса - долен и горен.

В Габрово вдъхновител на идеята за гимнастика е Тодор Бурмов - главен учител в края на 50-те години. По негово настояване от 1860 г. там учителства Никола Стефанов. Начетен, пътувал по търговски дела из Европа, той преподава френски, италиански и гръцки езици, българска

ИСТОРИЯ И ГИМНАСТИКА, ПОСЛЕДНИТЕ ВЪВЕЖДА, "... ЗА ДА ПОДГОТВИ ОТ СВОИТЕ УЧЕНИЦИ СМЕЛИ БОРЦИ ЗА НАРОДНА СВОБОДА" [15,13].

В Карлово Христо поп Василев при хубаво време преподава на открито, под лозата на Клисарницата, а след занятия и обща закуска води учениците до Алтънчаир извън града. В Сопот се играят всички игри според сезона - с топка, с плоча по леда, на роби или хайдутни, на хвърчила, пумпал, орехи, копчета и др.

През 1868 г. в Габрово, направо от Русия идва големият реформатор Я.Ковачев. Гимнастическите му игри внасят смут сред турците и върху му пада сериозно подозрение. Ковачев е принуден, напуска града и след 30 години се връща в родния Цип.

Принос за теорията и практиката на физическото възпитание имат и: Недю Жеков (Лясковец, 1870), Тодор Шишков (Сливен, 1870-72), Иван Славейков (Враца, 1872), Кирил Калман Ронже (Шумен, 1869-73). От Хасково (1869-73) Петър Берковски се установява в Сливен. Образован солидно той въвежда преподаването на експериментална химия и физика, гимнастика с уреди и научните екскурзии [51].

През 1870 г. в основното училище в Русе Цани Гинчов, а след него и Тодор Х.Станчев (1871-73) преподават гимнастика. От 1874 г. Станчев е в Никопол и занимава учениците от II клас [77].

След дълги колебания, в Свищов на 1 септ.1873 г. Димитър Шишманов отваря приватно (частно) търговско училище. В програмата му, 10 часа в седмицата (от IV до VIII клас) фигурира и гимнастиката.

Отвъд Балкана, в Копривщица, в същия ден и година, Никола Беловетежов е нает за учител. Той води учениците на разходки и им организира разни игри.

В Пирдоп, учител е Симон, усвоил предмета във Филибе (Пловдив). С помощта на местните майстори в двора на училището е построена "гимнастика". На халките, успоредката и провисналите въжета, свидетелства Тодор Влайков, "ние всеки ден правехме тези или онези от упражненията..." [4].

През тази епоха ново явление са учителските събори. Началото им датира от 1874 г. Ежегоди, те имат за цел да постигнат единство в преподаването и еднаквост в устройването на забавачници, училищни библиотеки и гимнастиката.

На събора в Самоков (1874) на запитването "Каква програма е най-подходяща в нашите училища?" делегатите предлагат "Да е еднаква, за да може ученикът, ако се мести да продължи, през четирите години да има писмени упражнения и гимнастика".

Със съдействието на Екзархията предметът се утвърждава в учебните програми. Броят на часовете и времето на провеждането им (в специален ден или полуден) се определя от съответните епархии.

Ползата от новата дейност е конкретно измерима в три направления: ПЕДАГОГИЧЕСКО – поставя началото на опита в преподаването на предмета и неговата теория; КУЛТУРНО – въздига българския народ в здравно отношение и обогатява ценностната му система; ПОЛИТИЧЕСКО – поставя се в услуга на националноосвободителното движение.

Физическото възпитание и националноосвободителното движение

През XIX в. разложението в турската военно-ленна система се подсилва от разрасналото се националноосвободително движение. Неговата първа форма е хайдутството. Обикновените надхвърляния, надбягвания, надскачания, надстрелвания, надигравания на зависимото население стават мерило за мъжеството, силата и ловкостта в хайдушките дружини. В своя епос народът с любов е възпял величавия образ на хайдутина-закрилник, бореца за национална свобода и социални правдини.

Процесите на разложение в българските земи се задълбочават след Кримската война (1853–56 г.). Консолидиращата се българска нация извява своите исторически претенции и се насочва към политическите борби [7,324].

Началото на организираното националноосвободително движение през 50–60-те години на XIX в. е свързано с името на Г.С.Раковски. Роден в Котел през 1821 г. в родът на Раковлиите, прочути ездачи, възпитаван и от Р.Попович в Карлово, участвал в Браилските бунтове и борбите на българите в Цариград (през 40-те години), Раковски оформя жизнената си позиция на патриот и революционер [7,325]. Неговата идея за радикални въоръжени действия намира израз в сформирания през 1862 г. Първа българска легия. Членовете ѝ, около 600 младежи, се обучават на гимнастика с уреди, лека атлетика и военни сръчности. В нея членуват вече прославени войводи и бъдещи организатори на националната революция – Иван Кулин, Ильо Марков, Цеко Войвода, Стефан Караджа, Васил Кунчев, Иван Кършовски. В тази легия заради изключителния си скок В.Кунчев е наречен Левски. Под уелото ръководство на Раковски и сръбските воини Левски усвоява тънкостите на военно-физическата подготовка и на гимнастиката. Предпоставка за това са Контактите му със Ст.Караджа, възпят в народния епос като "сур елен" и Васил Д.Стоянов, учил в Чехия

и членувал в соколско дружество. По всяка вероятност Левски не е подминавал и салона на гимнастическото дружество в Белград, основано от Стева Теодорович през 1857 г.

От Георгьовден 1864 г. до март 1866 г. в с.Войнягово, Карловско В.Левски учи децата и младежите на гимнастика. Според К.Иречек тя отговаря на повелите на момента – военни упражнения, "правени нощем, когато месецът грее". В с.Еникьой той отстоява интересите на селяните, а по-смелите обучава на военен ред и гимнастика.

Във Втора българска легия (1867 г.) Левски се сдружава с Петър Берковски. Последният е учил няколко години в Белград, добър гимнастик, който утвърждава предмета в Хасковското училище.

Същата година Раковски публикува "Привременен закон в народните горски чети за 1867-о лето" и теоритизира необходимостта от военно-физическа подготовка. Тя става практика и в четите на Панайот Хитов и Филип Тотю (1867 г.), на Стефан Караджа (1868 г.), на Хаджи Димитър (1869 г.), на Георги Бенковски и Христо Ботев (1876 г.).

По гимнастиката се увлича и поета-революционер Христо Ботев. Брат му, ген.Кирил Ботев разказва: "...Беше високонадарен човек.... Голям гимнастик.Безстрашен. За него опасност не съществуваше..." [3, 208]. Според някои сведения в с.Заднаевка той държи първо място между селските пехливани, занимава се с лов, езда и гимнастика, като изпълнява лакетна везна.Съботен ден извежда децата в полето или гората и ги учи да бягат, да се набират и катерят по дърветата, а неделен ден занимава юношите с военни упражнения [41].

През пролетта на 1867 г. Хр.Ботев се завръща в Калофер. Известно време замества баща си – Ботю Петков в местното училище и обучава децата в "руски талим".

Десетилетия преди него т а л и м ъ т се утвърждава като форма за военно-физическа подготовка в българските училища. Той е видян в Цариград през 30-те години, и е привнесен първо в балканските градове – Калофер, Елена, Габрово, Сливен.

Пролетно време и в празник учениците от Калофер излизат да играят на вр.Свети Никола (дн.Бузлуджа). Често свадите са завършвани с талим, с извадени от плетовите колове. В Елена Иван Момчилов (1843 г.) въвежда "маршируване в дълга редица из черковния двор". След него Никифор поп Константинов също учи децата на талим (1851-75 г.). Три години от този отрязък от време (1856-59 г.) той посвещава на децата от Габрово.Там, от следващата година Никола Стефанов "изкарвал учениците на близкия баир Петкова ливада и ги обучавал във военно изкуство".

В Сливен песните и пламенните стихове на Добри Чинтулов разпал-

ват родолюбивите чувства на ученици, младежи и възрастни. Нощем, в местността "Селището" те се събират по дружини, играят със сопи, а най-изкусния ги командва като свиря с тръба.

През 1865-66 година, главен учител на петокласното училище в София е Харитон Груев. Всяка сряда следобед той с колегите си извеждат децата на полето "гдето играят на топка, на прескакулка и на робе". Цялото му внимание обаче е насочено към игрите с военни маневри. Предполагам бой с турците, с дъсчени саби и пушки, водят и децата от Чирпанското "синьо" училище.

Особеностите на руската военна гимнастика популяризират революционерът Атанас Узунов (в Калофер) и Йосиф Ковачев (1868 г.) "учил габровските деца и бащите им да прескачат ровове, да се катерят по стръмнини, да се борят и хвърлят камък, да стрелят".

Павлиан от Левски, след срещите си с него през 1871 г., Иван Топузов, учител в Севлиево (1875-76 г.), революционизира преподаването. Чрез песните на децата, съчетавани с маршировки и военни упражнения той подхранва копнежа за свобода и омраза към поробителите.

В края на 70-те години увлеченията по идеята са хиляди. Чрез тях талимът става важно средство, с конкретна цел в освободителното дело. За съдържанието му подсещат запазените описания - строй, маршировки, упражнения без уреди и със саморъчни такива, игри със сопи в нападение и отбрана. Използвани и в часовете по гимнастика те подпомагат националноосвободителното движение в организационно и идейно отношение.

Апогей на започналото освободително движение е Априлското въстание от 1876 г. и успешната за България Руско-турска война (1877-1878 г.).

Източници

1. АРНАУДОВ, М. Из дейността на Неофит Бозвели. С., 1937.
2. БЕРОН, П. Рибен буквар. С., 1970.
3. БРЪЗИЦОВ, Хр. Някога в София. С., 1970.
4. ВЛАЖКОВ, Т. Гимнастиката. - С т а р т, 1978.
5. ГАНДЕВ, Хр. Фактори на българското възраждане 1600-1830. С., 1943.
6. ГЕНЧЕВ, Н. Българската култура XV-XIX в. С., 1988.
7. ГЕНЧЕВ, Н. Българско Възраждане. С., 1988.
8. ПИРОВА, Св. Възрожденски пътписи. С., 1969.
9. ПУРОВА, Св. Възрожденски пътписи. С., 1969; БОГДАНОВ, Ив. Пътписът в българската литература. - В. 75 години организиран туризъм в България. С., 1971; БРЪНЕКОВ, Л. Прогресивният характер на

- българският туризъм преди 9.IX.1944 г. (спомени). - В: 90 години организиран туризъм в България.
10. ДЯКОВИЧ, Ал. Далечни чешки влияния у нас. - В: Телесно възпитание, год.I, 1940, кн.7-8 и Германското влияние върху българската телесна култура - С п о р т, год.XVIII, бр.1811, 18 окт. 1940.
 11. ДЯКОВИЧ, Ал. История на телесното възпитание-. - В: Х и г и е н а на телесните упражнения. С., 1935.
 12. ДЯКОВИЧ, Ал. Лека атлетика, Част I, С., 1927.
 13. ИСТОРИЯ на България. т.V, 1978.
 14. КАЗАНЛЪК в миналото и днес. С., 1923; НАЧОВ, Н. Христо П. Тъпчилещов. Живот и неговата обществена дейност. С., 1935.
 15. КАРОЛЕВ, Р. Материали за изучаване на учебното дело в България. С., кн.5, 1926 и Юбилеен сборник по случай 25-годишнината от първия випуск на Габровската Априловска гимназия, . Пловдив, 1900.
 16. МАНОВ, Ат. Потеклото на гагаузите. Техните нрави и обичаи. Варна, 1938.
 17. МИЛЕВ, Н. Принос към историята на гимнастиката у нас през епохата на националното ни Възраждане. (дисертация). С., 1971; Българската гимнастика. С., 1974.
 18. МИЛЕВ, Н., Е. Котев. Българската гимнастика. С., 1974.
 19. МИРСКИ, Кр. За отгледването на малките дечица. Тулча. 1875.
 20. НАЧАЛОТО. Ветерани спортисти разказват. Русе, 1978; КАЛЧЕВ, Д. Физкултурното движение в Плевенския край 1880-1980. Плевен, 1980.
 21. ОРЛОВСКИ, Ст. Из историята на учебното дело в гр. Русе до Освобождението. - У ч и л и щ е н п р е г л е д, дек.1906 г., кн.10.
 22. ПАСКАЛЕВА, В. Предпоставки и начини на ранното българско Възраждане. - И с т о р и ч е с к и п р е г л е д, 1978, кн.2.
 23. ПАСТУХОВ, Ив. Педагогическите възгледи на Александър Екзарх. - У ч и л и щ е н п р е г л е д, май-юни 1922, бр.5-6.
 24. ПЕТРОВА, Н. За характера на физическото възпитание през епохата на Възраждането. - В: Физическата култура и спортът в България през вековете. С., 1982.
 25. ПЕТРОВА, Н. Някои материали по руското и съветското влияние върху развитието на физическата култура у нас. - В: Пета научна сесия на ВИФ. Сборник доклади. С., 1958.
 26. ПЕТРОВА, Н. Системи за физическо възпитание. С., 1982.
 27. ПЕТРОВА, Н. 100 години обществени физкултурни организации в България. С., 1978.

28. ПЕТРОВА, Н. Училищното физическо възпитание в България през капитализма 1878-1944 г. С., 1983.
29. РАДКОВА, Р. Българската интелигенция през Възраждането. С., 1986; ГЕНЧЕВ, Н. Българската култура XV-XIX в. С., 1988.
30. 75 години организиран туризъм в България. С., 1971.
31. СТАНЕВ, Н. Д-р Иван Селимински. С., 1935.
32. СЪЮЗ "Юнак". Юбилеен сборник 1898-1938. С., 1939.
33. ТАБЛИЦИ взаимоучителни. Напечатани от Габровското училище. Цареград, 1853, трето издание.
34. ТИЛЕВА, В. Григор Пърличев - поет и историк на българското Възраждане (1830-1893г.). - И с т о р и ч е с к и п р е г л е д, 1980, кн.3.
35. ТУРИЗМЪТ в България. С., 1924; Сборник Алеко. С., 1936.
36. ЦОНКОВ, В. Бачо Киро - пионер на българския туризъм. - В: С б о р н и к по случай 130 години от рождението му. В.Търново, 1967.
37. ЦОНКОВ, В. Васил Левски - родоначалник на българската физкултура. - В: В ъ п р о с и на физическата култура (ВФК), 1958, кн.2.
38. ЦОНКОВ, В. За народните игри в България. - В: Т р е т а научна сесия на ВИФ "Г.Димитров". Сборник доклади. С., 1957; За народните конни състезания в България през XV-XIX в. - В: О б е д и н е н а научна сесия на ВКОС, ЦНИИФК и ВИФ "Г.Димитров", 1957.
39. ЦОНКОВ, В. История на физическата култура. С., 1976 и Български турист, год. XXI, 1929, кн.3.
40. ЦОНКОВ, В. Йосиф А. Ковачев за физическото възпитание. - Н а р о д н а п р о с в е т а, 1950, кн.2.
41. ЦОНКОВ, В. Някои данни за Хр. Ботев като привърженик на физическото възпитание - В ъ п р о с и на ф и з и ч е с к а т а к у л т у р а, 1956, кн.6.
42. ЦОНКОВ, В. Пионерки на гимнастиката. - Н а р о д е н с п о р т, бр.28, 7 март 1981.
43. ЦОНКОВ, В. Пионерската роля на гр. Русе в областта на българското физическо възпитание през 19 век. - В: Г о д и ш н и к на ВИФ за 1958 г. С., 1959.
44. ЦОНКОВ, В. Принос към историята на чешко-българските културни връзки от XIX в. в областта на физическата култура. - В: Т р у д о в е на ВИФ, т. V, 1962.
45. ЦОНКОВ, В. "Рибният буквар" на Петър Берон, като пръв пропагандатор на физическото възпитание на българите. - В: Т р у д о в е на ВИФ, т. X, кн.2, 1967.

46. ЦОНКОВ, В. Физическата култура в живота на великите български революционери В.Левски и Хр.Ботев. С., 1968.
47. ЦОНКОВ, В. Физкултурният пионер Петър Берковски. - Народна трибуна, Лом, 1958, бр.41-44.
48. ЦОНКОВ, В. Хуманистът-учител по гимнастика К.Ронже. - Ярки комунистически добродетели, 1974, кн.11-12.
49. ЦОНКОВ, В. и др. История на физическата култура. С., 1976.
50. ЦОНКОВ, В. и др. История на физическата култура. С., 1985.
51. ЮБИЛЕЕН сборник на Сливенската мъжка гимназия "Добри П.Чинтулов". С., 1934.
52. ЮБИЛЕЕН сборник по миналото на Копривщица. С., т.1, 1926.
53. БИА на НБКМ, Ф.247, оп.1, а.е. II, А 2051.
54. В. България, Цар., год.II, бр.79, 21 септ.1860.
55. Сп.Български книжици, Цар. ч.I, 1856, кн.2.
56. Сп.Български книжици, Цар. ч.III, 1858, кн.1.
57. Сп.Български книжици, Цар. 1862, кн.34.
58. В. Время, бр.19, 17 дек. 1866.
59. В. Гайда, Цар., год.III, бр.5, 1 март 1866.
60. Сп. Зорница, год.IV, бр.8, авг.1869.
61. В. Македония, Цар., год.V, бр.20, 18 май 1871.
62. Общ труд, Болград, год.I, кн.3.
63. Периодическо списание на Българското културно дружество (БКД), Браила, год.I1870, кн.3.
64. Периодическо списание на БКД, Браила, 1876, кн.XI и XII.
65. В. Право, Цар., год.IV, бр.25, 16 авг.1869.
66. Сп. Пчелица или ред книжки за деца, Цар., 1871, кн.3.
67. В. Спорт, бр.1815, 18 окт.1940.
68. В. Стара планина, Бук., год.I, бр.26, 7 ноем.1876.
69. В. Съветник, Цар., бр.12, 19 ноем.1963.
70. Сп. Училище, Русе, год.III, кн.10.
71. Сп. Училище, Бук., год.I, 1871, кн.10.
72. Сп. Училищен преглед, год. XI, 1906, кн.1.
73. Управленията са описани така: "Прекарване тояга пряко главата до кръста и пъпът 2, 6, 8 пъти" и "Марширане със спроврена тояга помежду лактите и гърбът - 5,8, 10 мин."
74. Цариградски вестник, год.I, бр.15, 23 дек.1850.
75. Цариградски вестник, Цар., год.I, 5 май 1851.
76. Цариградски вестник, год.III, бр.137, 5 септ.1853.
77. Сп. Читалище, год.IV, 1 май 1874, бр.9.
78. Сп. Читалище, год.IV, 1874, кн.20.

СЪДЪРЖАНИЕ

Г л а в а п ъ р в а

УВОД В ИСТОРИЯТА НА ФИЗИЧЕСКОТО ВЪЗПИТАНИЕ

ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО	3
Същност и съдържание на Възраждането	3
Хронологически граници на епохата	4
Извори за възрожденската история на физическото възпитание ...	5
Историография по проблемите на физическото възпитание	10

Г л а в а в т о р а

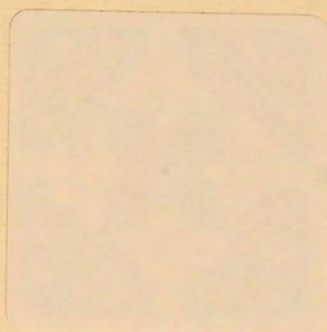
ТЕОРИТИЧЕСКИ И ПРАКТИЧЕСКИ ОСНОВИ НА ФИЗИЧЕСКОТО

ВЪЗПИТАНИЕ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО	18
Фактори, обусловили появата на физическото възпитание	18
Наченки на идеи и теория за физическото възпитание	22
Гимнастиката - учебен предмет в българските училища	36
Физическото възпитание и националноосвободител- ното движение	40
ИЗТОЧНИЦИ	42

Физическото възпитание
в България през Възраждането
XVIII-XIX век
Райна Бърдарева

Редактор и коректор Г.Цанева	Поръчка 151
Технически редактор В.Белева	Типаж 500
Художник на корицата Св.Ватралова	Формат 70/100/16
Художествен редактор Св.Ватралова	Печатни коли 3
Подписана за печат	16. IX. 1991 г.
Излязла от печат	16. X. 1991 г.

НСА - Издателско-печатна база

ПРОВЕРЕН - 2015

цena 3.00 лв.